

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА»

студента 2 курсу, 8 м групи
спеціальності 081, «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Волового Сергія
Віталійовича

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент

Мушенко Віктор
Васильович

Гарант освітньої
програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	7
1.1. Сутність та зміст фінансової безпеки як правової категорії.....	7
1.2. Теоретико-правове регулювання фінансової безпеки у державі.....	19
1.3. Законодавчі засади забезпечення фінансової безпеки підприємства.....	29
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ	37
2.1. Нормативні критерії визначення рівня фінансової безпеки підприємства.....	37
2.2. Фінансова нестабільність та доведення до банкрутства підприємства як головна загроза його фінансовій безпеці.....	46
2.3. Організаційно-правові основи забезпечення фінансової безпеки підприємства.....	57
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	67
3.1. Трансформація правозастосовних механізмів системи забезпечення фінансової безпеки підприємства.....	67
3.2. Перспективи формування стратегії нормативно-правового регулювання фінансової безпеки вітчизняних підприємств.....	79
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Основою ефективного розвитку підприємництва є забезпечення фінансової безпеки як основної складової економічної безпеки підприємства. У зв'язку із цим першочергового значення набуває забезпечення на підприємствах комплексної системи фінансової безпеки, яка стала б запорукою досягнення і підтримання найважливіших фінансових показників на рівні, необхідному для створення передумов ефективного функціонування в поточному та перспективному періодах.

Особливо гостро ця проблема виникає в ситуації, що пов'язана з підприємницьким ризиком, недобросовісною конкуренцією, фіктивним банкрутством та доведенням до банкрутства, а також слабкістю або відсутністю необхідної законодавчої бази діяльності суб'єктів господарювання. Побудова результативної системи фінансової безпеки підприємства можлива за умови вивчення правового поля, в якому функціонує підприємство.

Отже, за сучасних умов правове регулювання безпеки підприємницької діяльності набуває важливого значення є актуальним питанням дослідження. Питання державного регулювання та нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки підприємств в Україні розглядали такі вчені, як О.І. Барановський, М.М. Горячева, З.С. Варналій, Л.І. Донець, М.І. Єрмошенко, М.І. Зубок, М.І. Камлик, В.А. Копилов, та ін. Деякі аспекти адміністративно-правової безпеки підприємств досліджували у своїх працях такі науковці як З.С. Варналій, В.М. Геєць, Т.М. Кравцова, І.С. Кузнецова, Т.О. Проценко, Г.С. Третьяк, О.В. Третьякова, та ін. Державну підтримку, як засіб забезпечення фінансової безпеки, зокрема сільськогосподарських підприємств, та питання правового регулювання податкових ризиків, які відіграють вирішальну роль у системі правового забезпечення фінансової безпеки підприємств, протягом останнього десятиліття досліджує вітчизняний науковець В.В. Мушенко.

Однак незважаючи на значну кількість наукових праць, які мають важливе теоретичне і практичне значення, недостатньо вирішеним залишається питання ролі державного правового регулювання у забезпеченні фінансової безпеки. З огляду на це, постає потреба в застосуванні комплексного теоретичного і методичного підходу до оцінювання ефективності адміністративно-правового забезпечення державної регулювання у сфері безпеки суб'єктів підприємництва в умовах трансформаційних змін та у світлі тенденцій європейської інтеграції.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-правових основ формування системи забезпечення фінансової безпеки підприємств й обґрунтування прикладних рекомендацій щодо її реалізації.

Для досягнення мети дослідження необхідно було поставити і вирішити такі завдання:

- систематизувати науково-правові підходи до трактування поняття «фінансова безпека підприємства», встановити їх переваги та недоліки;
- здійснити оцінку основних характеристик стану фінансової безпеки підприємств;
- уточнити складові фінансової безпеки та обґрунтувати процедуру їх правового регулювання;
- проаналізувати правові проблеми, що заважають ефективно реалізовувати механізм правового забезпечення фінансової безпеки підприємств;
- обґрунтувати науково-правові підходи до оцінювання фінансової безпеки підприємства;
- виявити фактори у системі правового регулювання, що можуть ефективно здійснювати вплив на рівень фінансової безпеки сучасних підприємств;

- здійснити пошук правових шляхів вирішення окреслених проблем та розробити і запропонувати складові системи забезпечення фінансової безпеки підприємств.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, які формуються у системі фінансової безпеки підприємств.

Предмет дослідження – теоретико-правові та науково-практичні аспекти забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Методи дослідження. Теоретичною основою роботи є положення сучасної правової науки, викладені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, які висвітлюють фундаментальні основи правового регулювання фінансової безпеки підприємств. Методологічною основою роботи є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в поєднанні їх соціального змісту й юридичної форми. За допомогою логіко-семантичного методу та методу переходу від загального до окремого поглиблено понятійний апарат досліджуваної проблематики. Застосування формально-догматичного методу дало можливість дослідити адміністративно-правову природу процесу забезпечення фінансової безпеки підприємств. Структурно-логічний метод використовувався для визначення напрямів удосконалення теоретико-правових засад і практики регулювання органами публічної адміністрації безпеки підприємств.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, нормативно-правові акти України з питань регулювання підприємницької діяльності (Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Податковий кодекс України) та інші нормативні та локальні акти з досліджуваної теми.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження складають узагальнення практики застосування адміністративного, господарського (законодавства про банкрутство), фінансового законодавства у сфері забезпечення фінансової безпеки підприємств та діяльності органів

державної виконавчої влади за даним напрямом, аналіз наукових (науково-економічних), політико-правових публікацій, статистичних матеріалів, довідкових видань.

Практичне значення даної роботи визначається її актуальністю, загальнотеоретичними і практичними висновками. Робота є вагомим дослідженням правового регулювання забезпечення фінансової безпеки підприємств як складових формування безпеки держави України. Сформовані у роботі висновки можуть бути використані для вдосконалення правової регламентації підприємницької діяльності в Україні та для подолання негативних проявів у процесі удосконалення національних фінансово-економічних відносин держави та суб'єктів виробничої ініціативи на шляхи поступу до світового економічного простору.

Апробація результатів дослідження у межах випускної кваліфікаційної роботи здійснена у науковій статті «Нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки підприємства» яка опублікована у науковому збірнику студентських робіт «Правове регулювання підприємницької діяльності» (м. Київ, КНТЕУ, 2018).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, що поєднують вісім підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел (105 найменувань). Повний обсяг роботи становить 102 сторінки, з них обсяг основного тексту – 92 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та зміст фінансової безпеки як правової категорії

Забезпечення збереження реалізації внутрішньої та зовнішньої функцій держави, визначених Конституцією України неможливо без наявності й використання фінансових ресурсів. Саме за рахунок акумуляції коштів у власності держави створюється можливість існування самої держави та забезпечення її фінансової безпеки. На рівні науково-теоретичного опрацювання термін «фінансова безпека» почав використовуватися у працях вітчизняних науковців лише на початку 90-х років минулого століття [15; 26; 64]. Проте за цей порівняно короткий проміжок часу у категоріальному апараті фінансово-правової науки з'явився термін «загроза», сформовано відповідний йому методологічний інструментарій аналізу.

Однак, науковці допоки не дійшли згоди щодо засадничих категорій визначення – понять «економічна безпека», «фінансова безпека». Водночас спроби виробити специфічний аналітичний інструментарій щодо оцінки економічної безпеки та аналізу ефективності поточних рішень у сфері економічної політики часто лише поглиблює сумніви в коректності підходів, що мають місце в цій сфері.

Етимологічно термін «безпека» походить із грецької і означає «володіти ситуацією» [5, с. 28]. Методологічно поняття «економічна безпека» у складі якої існує категорія «фінансова безпека» виводиться вченими, насамперед, з поняття «національна безпека» [15, с.32].

Останнє має формалізоване визначення у схваленому Верховною Радою України у червні 2003 року Законі України «Про основи національної безпеки України», де національна безпека розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за

якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам». Закон також визначає основні сфери національної безпеки, серед яких: зовнішньополітична, сфера державної безпеки, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону України, внутрішньополітична сфера, економічна сфера, соціальна та гуманітарна сфера, екологічна сфера, інформаційна сфера [25, с. 18]. Відштовхуючись від цих міркувань вчені намагаються вивести визначення поняття «фінансова безпека».

Отже, аналізуючи наукові напрацювання ряду фахівців у галузі економічної та правової науки, спробуємо надати окремі визначення:

1. Фінансова безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [39, с. 48].

2. Фінансова безпека – це спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій [41, с. 8].

3. Фінансова безпека – це здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях [46, с. 18].

4. Фінансова безпека – це сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та сталість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [91, с. 37].

5. Фінансова безпека – це спроможність держави самостійно виробляти й здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізовувати власні національні інтереси [96, с. 28].

6. Фінансова безпека – це здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб

власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [97, с. 28].

Таким чином, фінансова безпека є складним і багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. З позицій багатостороннього підходу визначення поняття «фінансова безпека» нерозривно пов'язане з такими поняттями як:

- інтереси (національні, державні, індивідуальні, корпоративні, суспільні і т.д.);
- стійкість (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи і т.д.);
- незалежність (економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу);
- відтворення (зважаючи на те, що головним життєво важливим інтересом в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави – є відтворення свого існування) [87, с. 78].

Дослідження проблеми фінансової безпеки окремого суб'єкта виробничо-господарської діяльності переконує, що, для повноти і всебічності дослідження, необхідно звертати увагу на фінансову безпеку як дієздатність самої держави, тобто її спроможність реалізовувати власні владні рішення. Оскільки, на нашу думку, саме це дає можливість для господарських суб'єктів різних рівнів діяти відповідно до своїх базових інтересів, проте в загальному руслі зміцнення фінансової безпеки країни.

Особливе забезпечення фінансової безпеки підприємства ґрунтується на функціонуванні чітко визначеного механізму. Механізмом забезпечення фінансової безпеки підприємства є система організаційно-правових заходів впливу, що в своїй сукупності, спрямована на попередження та мінімізацію загроз фінансовій безпеці держави. Механізм забезпечення фінансової безпеки є доволі складною та глибоко структурованою системою реагування

на виклики сучасності. Фінансова безпека забезпечується за допомогою проведення виваженої фінансової політики, відповідно в усіх сферах суспільного життя.

Як нами зазначалося раніше, у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері присутня значна частина неузгодженостей, та й приймався цей акт для боротьби з наслідками минулої фінансової кризи 2008–2009 років, яка значною мірою структурно відрізнялася від теперішньої кризи в українській економіці.

На наш погляд, ефективна загальнодержавна концепція фінансової безпеки суб'єктів підприємництва повинна містити конкретні своєчасні шляхи та методи досягнення чітких цілей, які б адекватно відображали роль фінансової системи держави у процесі її функціонування. Без ефективно діючого механізму фінансової безпеки держави неможлива реалізація її соціально-економічного розвитку.

Отже, у дослідженні вирішуються такі завдання: аналіз правових проблем, що заважають ефективно реалізовувати механізм правового забезпечення фінансової безпеки підприємств, пошук правових шляхів вирішення окреслених проблем для підвищення її рівня.

У вітчизняній науковій літературі практично відсутні обґрунтовані підходи до визначення базових вимог, що висуваються при побудові механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств в Україні. Раніше (до 2013 року) за основу аналізу механізму забезпечення фінансової безпеки держави брали Методику розрахунку рівня економічної безпеки України [42], складовою якої була фінансова безпека підприємництва.

Правовий механізм Методики розрахунку рівня економічної безпеки України було розроблено для визначення рівня економічної безпеки як головної складової національної безпеки держави та визначення повного переліку характеристик, що свідчать про стан економічної безпеки України. У Методиці було визначено порядок обчислення основних показників, за допомогою яких обчислюється рівень економічної безпеки у державі.

Методика ґрунтувалася на комплексному аналізі критеріїв забезпечення економічної безпеки та застосовувалась при проведенні комплексної оцінки рівня економічної безпеки України загалом по економіці та за окремими сферами діяльності.

Відповідно до положень вищезгаданого документа, фінансова безпека держави визначалася як провідний сегмент економічної безпеки держави, який також можна визначити як стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [12], і до складу якого входили: бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека; боргова безпека; безпека страхового ринку; безпека фондового ринку.

У 2013 році вищезгаданий Наказ Міністерства економіки було скасовано і затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [43]. Останнім документом визначаються можливі загрози економічній безпеці в Україні. Його використовують для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України загалом в економіці та за окремими сферами діяльності.

У Методичних рекомендаціях зазначається, що органи державної влади та інші установи можуть використовувати їх для визначення рівня складових економічної безпеки при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері. За положеннями цього документа, фінансова безпека є також структурним елементом економічної безпеки та визначається як стан фінансової системи суб'єкта господарювання, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [43].

До її складу входять такі елементи: банківська безпека; безпека небанківського фінансового сектора; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека.

Разом з тим, у чинній Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері визначено, що стан фінансової безпеки будь-якого суб'єкта господарської діяльності залежить від явищ та чинників як внутрішньої, так і зовнішньої фінансово-кредитної політики держави, політичної ситуації, що склалася у державі, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також міжнародних зобов'язань держави.

За положеннями Концепції, фінансова безпека містить питання безпеки у бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектора, податковій сфері, сфері фінансів реального сектора економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку та у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектора [61].

Механізм нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки складається з таких елементів:

- всебічний моніторинг фінансової системи, що проводиться для своєчасного попередження, виявлення та мінімізації наслідків внутрішніх та зовнішніх загроз інтересам підприємств – суб'єктів фінансової безпеки;
- розроблення та визначення соціально-економічних показників, що характеризують стан фінансової системи кожного підприємства;
- діяльність самих підприємств щодо виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Досліджуючи питання механізму правового забезпечення фінансової безпеки, потрібно розглянути такі ключові елементи: об'єкти, суб'єкти, національні інтереси у фінансовій сфері, загрози (внутрішні та зовнішні), порядок захисту.

Враховуючи правові засади та загальнонаукові підходи до визначення сутності фінансової безпеки, можна визначити, що об'єктом фінансової безпеки підприємства є фінансова система, а конкретніше – усі її сфери та ланки.

Отже, об'єктами фінансової безпеки можуть бути:

- будь-які особи (зокрема ті, що мають сталий правовий зв'язок з державою, тобто її громадяни);
- апарат управління держави (зокрема його окремі структурні частини);
- самі підприємства, установи, організації;
- частини території держави (зокрема адміністративно-територіальні одиниці);
- суспільство, що населяє державу;
- держава.

О.В. Гривкіна зазначає про те, що не потрібно забувати, що будь-які заходи, що спрямовані на забезпечення фінансової безпеки держави, мають першочергово забезпечувати права та свободи людини і громадянина, що проживають на території певної держави [22, с. 91].

Л.О. Омелянович до суб'єктів, що забезпечують фінансову безпеку кожного підприємства відносить: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; Державна фіскальна служба України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Служба безпеки України; Державна прикордонна служба України; громадяни України та їх об'єднання [61, с. 37].

Розглядаючи запропонований науковцем механізм забезпечення фінансової безпеки економічних суб'єктів держави також потрібно визначити, на захист чого скерована ця діяльність, а саме на підтримку та забезпечення належного рівня національних інтересів у фінансовій сфері. Детальніше ці

питання розглянуто у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

Як ми вже раніше зазначали, фінансова безпека входить до складу економічної безпеки держави, а отже, пріоритетами національних інтересів України в економічній сфері, а конкретно – у розвитку вітчизняної виробничої, переробної та інших галузей, можна вважати: повноцінне входження економіки України у європейський правовий простір; подолання наслідків економічної кризи в державі; розбудова потужної ринкової економіки та забезпечення поступового зростання добробуту суспільства; розвиток взаємовигідних економічних відносин з іншими державами світу.

Отже, забезпечення фінансової безпеки має на меті підвищення добробуту народу та створення правових механізмів регулювання економіки, яка б ефективно функціонувала у державі в умовах глобалізації. Тобто, підтримка вітчизняного економічного зростання кожного суб'єкта підприємницької діяльності та забезпечення соціальної спрямованості економічного розвитку – це пріоритетні національні економічні інтереси України в економічній сфері та провідні напрямки економічної політики нашої держави.

Беручи до уваги вищезазначені твердження, пріоритетними національними інтересами у сфері фінансового розвитку та забезпечення стабільності вітчизняних підприємств є: 1) підвищення вітчизняного інвестиційного потенціалу та інноваційної активності вітчизняних підприємств; 2) детінізація економіки та залучення вивільнених ресурсів у загальнодержавницькі процеси; 3) фінансово-бюджетна децентралізація; 4) забезпечення бюджетної дієздатності держави; 5) забезпечення курсової стабільності вітчизняної валюти; 6) підвищення ефективності роботи банківського сектора української економіки; 7) реформування фінансового ринку та повноцінне входження національної економіки до структури міжнародних фінансових ринків; 8) мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України.

Належне функціонування системи фінансової безпеки кожного підприємства також передбачає своєчасне розпізнавання можливих загроз, що можуть впливати на стан фінансової безпеки держави. Законодавчо визначено доволі широкий спектр загроз, що можуть впливати на стан фінансової безпеки держави.

Враховуючи те, що забезпечення дієвої системи фінансової безпеки підприємства передбачає з'ясування та систематизацію явищ і подій, настання або здійснення яких безпосередньо чи опосередковано може становити загрозу окремим структурним елементам фінансової безпеки підприємства або фінансовій безпеці підприємства загалом, отже, вищезгадані загрози ми можемо розподілити на дві великі групи: внутрішні та зовнішні.

Пропонуємо розширити представлену у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері [41] систему явищ і чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці конкретного підприємства. Присутність внутрішніх загроз насамперед слід пов'язувати з нестабільністю політико-економічної ситуації, а також незавершеністю реформування ринкової економіки в державі.

До основних внутрішніх загроз фінансовій безпеці підприємства, які вимагають негайного правового урегулювання, належать: 1) нестабільність політичної ситуації; 2) високий рівень корупції; 3) неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері; 4) значне зниження інвестиційної та інноваційної активності; 5) низький рівень прямої (бюджетної) та непрямой державної фінансової підтримки; 6) неефективність податкової системи, що спонукає до значного уникнення оподаткування та ухилення від сплати податків, зборів плат; 7) невисокий рівень бюджетної дисципліни та постійний бюджетний дефіцит; 8) високий рівень залежності підприємства від кредитних вимог банківських установ; 9) тінізація та криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон до офшорних зон; 10) непрогнозована політика регулювання курсу національної

валюти Національним банком України; 11) значні проблеми у функціонуванні фондового ринку держави; 12) низький рівень власної капіталізації банківської сфери; 13) невисокий рівень доходів громадян у суспільстві, які не можуть забезпечити відповідний попит на товари, роботи та послуги, пропоновані вітчизняними підприємствами.

Водночас зовнішні загрози фінансовій безпеці підприємств можуть бути пов'язані з такими факторами, як: 1) нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах; 2) невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості; 3) значне падіння доходів від експорту української промисловості та агропромислового комплексу; 4) надмірне втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави; 5) вплив наслідків світових фінансових криз на функціонування і так нестабільної фінансової системи держави.

Сьогодні процеси у фінансовій системі держави розвиваються доволі швидко. Для того, щоб своєчасно реагувати вітчизняним підприємствам на їхні негативні наслідки, а також попереджати самі процеси, необхідно кожному суб'єкту підприємницької ініціативи сформувавши ефективну та економічно виправдану систему захисту власних виробничих інтересів та забезпечення безпеки у її фінансовому вимірі.

На нашу думку, органам законодавчої ініціативи слід звернути увагу на те, що, на сьогодні, провідною метою політики національної безпеки України декларується забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, додержання прав і свобод людини й громадянина. Однак, слід зауважити, що саме створення умов для динамічного зростання економіки, тобто конкретних підприємств-виробників, призведе до забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.

За положеннями Стратегії національної безпеки України [41], забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки не можливе без

структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, без дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку.

Саме для цього необхідно насамперед поліпшити інвестиційний клімат у державі, залучити іноземні інвестиції у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний та транспортний сектори. Це можна здійснити за допомогою створення та налагодження роботи системи забезпечення дієвого захисту права власності, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму, поступового розвитку фінансового і фондового ринків у державі.

Також доволі важливим завданням для налагодження роботи фінансової безпеки держави є реформування податкової безпеки держави. Саме завдяки реалізації ефективної податкової безпеки держави можливо досягти спрощення й оптимізації чинної системи оподаткування підприємств у державі. Необхідно поступово підвищити ефективність використання бюджетних коштів, а також забезпечити дієвий державний контроль за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної та регуляторної політики, а також ресурсів міжнародної економічної допомоги та міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу. Окрім вищезгаданого доволі важливим є зменшення рівня тінізації вітчизняної економіки, адже ресурси, які поглинає тіньова економіка – це невикористані внутрішні інвестиції у добробут українського суспільства.

Необхідно створити системну протидію організованим економічній злочинності та тінізації економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації дій органів державної влади з виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації. Нова стратегія забезпечення фінансової безпеки держави має бути орієнтована на розроблення та впровадження заходів стосовно

закріплення та розвитку позитивних тенденцій, а також подолання негативних процесів у фінансових праввідносинах.

Також мають бути визначені мета та перспективи цієї стратегії, способи та засоби, за допомогою яких її можна реалізовувати на практиці. Зауважимо, що фінансова безпека держави не може бути статичною величиною, враховуючи, що суспільство, яке населяє державу, постійно розвивається та удосконалюється, а також знаходиться у постійних комунікативних зв'язках із суспільствами інших держав світу. І цей розвиток проходить у всіх сферах, насамперед у сфері соціально-економічного і політичного розвитку.

Отже, створення масштабного механізму забезпечення фінансової безпеки кожного підприємства передбачає насамперед вирішення широкого кола питань, які стосуються правового регулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки, а також визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій системі держави, вживання заходів щодо попередження та подолання факторів, які загрожують фінансовій безпеці кожного суб'єкта господарювання як у середині підприємницького середовища так і з боку держави.

Окрім цього, для створення механізму правового забезпечення фінансової безпеки підприємств необхідно вирішити цілий комплекс правових, структурно-організаційних, процедурних, кадрових, технологічних та ресурсних завдань фінансової безпеки держави як організуючого і формуючого основоположного середовища. Що стосується систем законодавчого забезпечення фінансової безпеки, то поки що не чітко визначеною залишається система відповідних установ та управлінських структур, які мають займатися цією проблемою, концепція їх перспективної розбудови.

1.2. Теоретико-правове регулювання фінансової безпеки у державі

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку. На нашу думку, досліджуючи питання правового забезпечення фінансової безпеки конкретного суб'єкта підприємницької діяльності, доцільним буде охарактеризувати складові широкого явища фінансової безпеки держави. Адже, як свідчать проведені дослідження, ці явища є досить подібними та мають взаємозв'язки у механізмі правового регулювання.

Аналізуючи основні чинні нормативно-правові акти щодо фінансової безпеки, пропонуємо огляд власних досліджень даної проблематики. Отже у Конституція України запроваджено до нормативної лексики поняття «економічна безпека»; визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу [44].

Доповнює та розширює окремі започатковані у основному законі елементи досліджуваної проблематики Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [45], в якій зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів.

Додатково зазначимо, що у даному нормативно-правовому акті визначено сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність та пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, в т.ч., в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України [45].

Ще одним нормативно-правовим актом, на який треба звернути увагу у контексті нашого дослідження є Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [54], в якому визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції. Логічним продовженням та доповненням до зазначеного закону є інший акт – Закон України «Про основи національної безпеки України» [57].

В цьому нормативному документі визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Подано визначення термінів: «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки; окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки.

Пропонуючи аналіз ще одного акта, зазначимо, що Стратегія національної безпеки України визначає, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах та цілях, які мають відповідати викликам і загрозам XXI століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; конкретизовано засади політики держави у сфері національної безпеки, у тому числі щодо забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки [17, с.6].

Надавши короткий аналіз основним нормативно-правовим актам, що регулюють питання фінансової безпеки держави, розглянемо її основні складові. В першу чергу звернемо увагу на таку важливу складову як

бюджетна безпека. Під якою слід розуміти стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів [79, с.14].

В цілому бюджетна безпека держави зумовлюється розміром бюджету, рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, розміром, характером та рівнем дефіциту бюджету, методами фінансування останнього, масштабами бюджетного фінансування, процесом бюджетотворення, своєчасністю прийняття та характером касового виконання бюджету, рівнем бюджетної дисципліни.

Податкова безпека держави визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні, корпоративні інтереси платників податків. З позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто пам'ятати, що на фіскальну безпеку держави впливають численні податкові, часто-густо необґрунтовані, пільги.

Разом з тим, податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування веде до збільшення тіньової економіки, згортання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази.

Під борговою безпекою держави варто розуміти певний рівень державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, який дозволяє зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень відносної незалежності держави, зберігаючи при цьому економічну можли- вість країни здійснювати виплати на погашення

основної суми і відсотків, не загрожуючи втратою суверенітету одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу [26, с. 14-15].

Фінансову безпеку банківської системи в цілому та її окремих складових слід розглядати у двох аспектах. По-перше, з точки зору фінансових наслідків її (їх) діяльності для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення реальних і потенційних загроз фінансовому стану усїєї банківської системи країни, Національного банку України та банківським установам.

Загалом сутність фінансової безпеки банківської системи полягає у забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз банківській системі, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування.

Валютна безпека держави – це, по-перше, ступінь забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці; по-друге, стан курсоутворення, який максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках і створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи.

Грошово-кредитна безпека – це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення. При цьому величина позичкового процента має бути достатньою для насичення трансакційного попиту на гроші й переходу до політики «довгих грошей», а розмір грошової

маси повинен бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів.

Під інвестиційною безпекою слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні потреби економіки в капітальних вкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються, оптимального співвідношення між розмірами іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу. Водночас, з точки зору забезпечення фінансової безпеки держави, формування системи інвестиційної безпеки в Україні обов'язково слід здійснювати з урахуванням необхідності дотримання виваженої антиінфляційної політики, досягнення скорочення бюджетного дефіциту[81, с. 45].

Фінансова безпека фондового ринку – це оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів і держави в цілому. Оцінюючи безпеку фондового ринку в цілому, треба вести мову про безпеку ринку державних цінних паперів і ринку корпоративних цінних паперів, а також решти його сегментів: ринків акцій, облігацій, векселів, казначейських зобов'язань, ощадних сертифікатів, біржового та позабіржового ринків [87, с. 38].

Під фінансовою безпекою страхового ринку у цілому і конкретного страховика, зокрема, слід розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування. Фінансова безпека ринку страхових послуг, що залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників, перш за все визначається станом його розвитку,

фінансовою результативністю та ефективністю діяльності. Водночас вона зумовлена і реальним фінансовим станом господарюючих суб'єктів.

Враховуючи багатоаспектність поняття фінансової безпеки, складність взаємозв'язків і взаємозалежності різних її елементів, а також необхідність консолідації економічних і фінансових інтересів громадян, підприємств, регіонів і держави в напрямку забезпечення стійкого економічного розвитку, до складу фінансової безпеки (окрім перелічених вище) доцільно включити такі структурні компоненти:

- фінансову безпеку людини, тобто окремого громадянина та домогосподарства;
- фінансову безпеку підприємства;
- фінансову безпеку регіону.

У стратегічному плані рівні фінансової безпеки індивідуума, підприємства і держави неподільні, оскільки як для здійснення індивідуальних відтворювальних процесів, так і їхнє перетворення на процес суспільного відтворення можливі лише за умови органічного об'єднання інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян. Зважаючи на те, що фінансовою основою існування держави як інституту є передусім надходження від податків і зборів до державного бюджету, то стає цілком очевидною зацікавленість держави у забезпеченні довгострокової фінансової безпеки підприємств і населення як платників податків. Забезпечуючи фінансову безпеку держави, важливо, перш за все, акцентувати увагу на особистісну безпеку кожного громадянина.

Згідно з теорією американського вченого Абдрахмана Маслоу, потреба людей у безпеці (в тому числі фінансовій) посідає друге місце після простих фізіологічних потреб. Саме політика держави у забезпеченні цієї безпеки і відрізняє один тип держави від іншого [34, с. 45].

Фінансова безпека людини – це такий стан життєдіяльності громадянина, при якому забезпечується правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримуються конституційні права, забезпечується

гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. При цьому функцією держави є забезпечення певних соціальних стандартів і соціальних гарантій, і зокрема: мінімального розміру заробітної плати і пенсій на такому рівні, щоб працездатній людині достатньо було цих коштів на створення і утримання сім'ї, а пенсіонеру – на достойну старість.

Найсуттєвішими загрозами фінансовій безпеці громадян і держави в цілому є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, падіння реальних доходів населення і зuboжіння, посилення диференціації доходів та майнового розшарування суспільства й інше. Фінансова безпека кожної людини багато в чому залежить від загального стану економіки та фінансової політики, що проводиться в державі [74, с. 45].

Як слушно зазначає Т.Г. Васильців, фінансова безпека підприємства – забезпечення умов збереження комерційної таємниці, інтелектуальної власності та інформації; захищеність підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, тобто здатність підприємства протистояти несприятливому зовнішньому впливу, а також здатність швидко реагувати на різноманітні зовнішні загрози [12, с. 15].

З позицій ресурсно-функціонального підходу фінансову безпеку підприємства розглядають як процес найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для уникнення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в поточному та майбутньому періоді. Фінансова безпека підприємства залежить від ефективності використання капіталу, якості корпоративного управління і фінансового менеджменту, оновлення технологій та інформаційної бази. Важливими умовами і елементами в забезпеченні ефективного функціонування підприємства є оцінка і управління економічними ризиками та адаптація до змін ринкової кон'юнктури.

Стан фінансової безпеки держави в цілому визначається фінансовою безпекою окремих регіонів, їх тісною взаємозалежністю і забезпеченням

стійкого розвитку усіх її регіонів. Фінансова безпека регіону – фінансова самостійність (автономія), яка в першу чергу проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати конкурентні переваги регіону; це стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону [14, с. 24].

У контексті вищезазначеного варто зауважити, що синхронний безпечний рівень життя громадян, функціонування підприємств, організацій і установ, розвиток регіонів і окремих секторів економіки, а також держави в цілому може бути забезпечений лише в ідеалі. Реально ж критеріальні вимоги до фінансової безпеки одних суб'єктів часто не співпадають з іншими. Тобто те, що на даний момент є вигідним і безпечним для пересічного громадянина, конкретного підприємства, регіону, сектора економіки, не завжди є таким для держави.

Перш за все слід звернути увагу на необхідність розмежування понять «фінансова безпека держави» що характеризує динамічний розвиток фінансової системи та «забезпечення фінансової безпеки держави» як сукупності організаційно-правових відносин. Забезпечення фінансової безпеки держави базується на певному правовому механізмі.

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави – це система організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізуватися на основі розробки відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення

об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки [19, с. 25].

Фінансова безпека забезпечується шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і, власне, фінансовій сферах. Концепція фінансової безпеки має містити пріоритетні цілі і завдання забезпечення безпеки, шляхи та методи їх досягнення, які б адекватно відображали роль фінансів у соціально-економічному розвитку держави. Її зміст покликаний координувати загальнодержавні дії у сфері забезпечення безпеки на рівні окремих громадян, господарюючих суб'єктів, галузей, секторів економіки, а також на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Без обґрунтованої концепції фінансової безпеки неможливо сподіватись на реалізацію ефективного соціально-економічного розвитку держави.

Механізм забезпечення фінансової безпеки фінансової системи забезпечення кадрове матеріальне технічне інформаційне. Стратегія фінансової безпеки має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері фінансових відносин. При цьому мають бути визначені найближчі і перспективні цілі даної стратегії та механізми їх реалізації.

Таким чином, концептуально забезпечення економічної безпеки передбачає поєднання критеріїв підвищення добробуту нації і кожного громадянина та становлення в Україні конкурентоспроможної національної економіки, яка була б органічно включена в глобальні економічні процеси та посідала в них гідне місце. Відтак, поєднання цілей підтримки макроекономічної стабільності, економічного зростання та забезпечення соціальної спрямованості економічного розвитку – це пріоритетні

національні економічні інтереси України в економічній сфері та головні вектори стратегії економічної політики.

Виходячи із вищезазначеного, пріоритетними національними інтересами у фінансовій сфері є: 1) посилення взаємозв'язку фінансово-бюджетної політики та основних напрямів соціально-економічного розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць; 2) забезпечення бюджетної дієздатності держави; 3) забезпечення монетарної та валютно-курсової стабільності; 4) зміцнення банківської системи, збільшення національних заощаджень із одночасним підвищенням рівня монетизації та капіталізації української економіки; 5) зміцнення національного інвестиційного потенціалу та підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств; 6) реформування фінансового ринку та забезпечення незалежності національної економіки від кон'юнктури міжнародних фінансових ринків; 7) мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України; 8) детінізація економіки та залучення некримінальних капіталів в інвестиційні процеси.

Створення дієвої системи фінансової безпеки передбачає чітке визначення джерел потенційної загрози у тій чи іншій сфері, а також наявних і необхідних ресурсів для їх нейтралізації. Водночас на фінансову безпеку впливає дія численних внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз. Тому забезпечення дієвої системи фінансової безпеки передбачає з'ясування і систематизацію явищ і подій, настання або здійснення яких прямо чи опосередковано може становити загрозу тому чи іншому суб'єкту фінансової безпеки або елементу фінансово-кредитної сфери. Необхідним є формування нормативно-правової бази захисту національних інтересів та забезпечення національної фінансової безпеки. Стратегічною метою політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави до європейських стандартів.

1.3. Законодавчі засади забезпечення фінансової безпеки підприємства

Базовою складовою ефективного розвитку підприємництва в країні є здійснення правового забезпечення фінансової безпеки як основної складової економічної безпеки підприємства. У зв'язку із цим першочергового значення набуває забезпечення на підприємствах комплексної системи фінансової безпеки, яка стала б запорукою досягнення і підтримання найважливіших фінансових показників на рівні, необхідному для створення передумов ефективного функціонування в поточному та перспективному періодах.

Особливо гостро ця проблема виникає в ситуації, що пов'язана з різними фінансово-економічними, соціальними та політичними особливостями підприємницької діяльності по причині слабкості або відсутності необхідної законодавчої бази діяльності суб'єктів господарювання. Побудова результативної системи фінансової безпеки підприємства можлива за умови вивчення правового поля, в якому функціонує підприємство.

В сучасних умовах нестабільності світової ринкової економіки, фінансової кризи, прискорення процесу глобалізації і посилення конкуренції на світовому ринку захист національних інтересів та забезпечення національної безпеки набувають важливого значення і потребують системних і скоординованих дій усіх ланок влади та підприємницького суспільства. Ефективна система економічної безпеки країни, гарантуючи економічну незалежність та стабільність економіки в цілому, неможлива без створення належного механізму регулювання фінансової безпеки кожного підприємства.

В свою чергу, підприємства, які є складовими економіки країни, створюють робочі місця, чим забезпечують зайнятість населення, і в процесі фінансово-господарської діяльності беруть на себе ризики. Такі суб'єкти господарювання платять податки до бюджетів усіх рівнів, тому стан кожного

конкретного з них входить у сферу інтересів громадян, суспільства і держави загалом. Тобто формування інтересів фінансової безпеки залежить від кожного суб'єкта господарювання, і цей вплив є взаємним, оскільки фінансовий стан підприємств може безпосередньо впливати на стан національної економіки, а через неї й на світову економіку.

Отже, за сучасних умов правове регулювання безпеки підприємницької діяльності набуває важливого значення є актуальним питанням дослідження. Однак недостатньо вирішеним залишається питання ролі державного регулювання у забезпеченні фінансової безпеки. Правове забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на сьогоднішній день є складною і важливою проблемою, вирішення якої, у свою чергу, дасть можливість економічно розвиватися та фінансово стабілізуватися підприємствам.

Держава здійснює регулювання всього комплексу відносин, забезпечуючи необхідні умови для узгодження інтересів держави, регіону, підприємства й особи. Фінансова безпека підприємництва є структурною характеристикою проблем взаємоузгодження державного регулювання та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності й суспільства, оцінкою структурної збалансованості розвитку економіки [11].

Отже, держава повинна виступати координатором і регулятором забезпечення фінансової безпеки підприємства. Визначальна роль держави в цьому контексті зумовлена, зокрема, наявністю в її органів державно-владних повноважень, головні з яких закріплено Конституцією України, що наділяють їх правом видавати юридичні акти, які є обов'язковими для виконання іншими суб'єктами права, у тому числі підприємствами, установами й організаціями (перш за все це стосується законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України).

Основними функціями держави в контексті регулювання питань фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в Україні є:

- захист прав власності;

- забезпечення вільного підприємництва;
- стимулювання ділової активності;
- боротьба з монополістичними тенденціями;
- забезпечення законності та правопорядку в господарській сфері, регулюванні грошового обігу, зовнішньоекономічній діяльності [20].

Окрім указаних вище функцій, пов'язаних з питаннями фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, держава виконує ще ряд, а саме: сертифікацію, стандартизацію, патентування, квотування.

На сьогоднішній день в Україні немає окремого правового документа, який би регулював відносини між суб'єктами права по підношенню до захисту бізнесу від зазіхань, як з боку злочинних угруповань, так і з боку корумпованих владних структур. Тож норми права, які регулюють вказані відносини знаходяться в окремих Законах України та в підзаконних нормативних актах. І це, у свою чергу, негативно позначається на соціально-економічному становищі держави, підприємств.

Слід зазначити, що на міжнародному рівні є законодавчі акти, що регулюють певні питання, пов'язані з фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва. Так, одним з основоположних актів щодо банкрутства підприємств є Європейська конвенція «Про деякі міжнародні аспекти банкрутства» [38]. Цей документ у випадку відкриття процедури банкрутства в одній з держав, що приєдналися до Конвенції, регулює такі аспекти:

- здійснення деяких повноважень конкурсного керівника відносно розпорядження майном боржника на території інших держав – учасниць Конвенції;
- відкриття вторинного банкрутства в інших державах-учасницях;
- передавання інформації кредиторам, які перебувають на території інших держав-учасниць, і порядок подання ними претензій до боржника.

Також цим документом пояснюються міжнародні аспекти відкриття справи про банкрутство, непрямой міжнародної компетенції, часткової оплати

вимог кредиторів, багато уваги приділяється питанню вторинного банкрутства підприємств.

Аналіз досліджуваної проблематики показує, що основою нормативно-правової бази регулювання фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності є Конституція України [61]. Грунтуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Правові засади, які здійснюють опосередкований вплив на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва, визначаються статтею 92 Конституції України, а саме:

- правовий режим власності;
- правові засади та гарантії підприємництва;
- правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- засади зовнішньоекономічної діяльності і митної справи;
- організація державної статистики.

З метою системного підходу до захисту економічних інтересів у 1997 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію національної безпеки України [37]. У прийнятій Концепції розглядаються основи національної безпеки України, об'єкти та принципи забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, основні напрями державної політики національної безпеки України та система національної безпеки України.

За нашим переконанням, ця концепція не здійснює прямого впливу на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва, але все ж таки опосередкований вплив має. Зазначимо, що Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основи національної безпеки України», який набрав чинності з 30 липня 2003 року. Окремо фінансову безпеку цей Закон не визначає. Однак наведено деякі складові фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, а саме: критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу [6].

Деякі аспекти, що стосуються фінансової безпеки суб'єктів підприємництва висвітлює Господарський кодекс України [12]. Забезпечення фінансової безпеки держави, підприємства визначається V розділом

Бюджетного кодексу України – «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за бюджетні правопорушення» [42].

Окремі питання регулювання фінансової безпеки підприємств висвітлені в Податковому кодексі України, прийнятому у грудні 2010 року. Переваги Податкового кодексу України визначаються позитивними змінами таких індикаторів:

- створення умов для активізації підприємницької діяльності;
- зниження рівня корупції;
- здійснення реальних кроків на шляху становлення правової держави;
- ефективне використання коштів державного бюджету, що надійшли від сплати податків і зборів;
- раціоналізація структури державних видатків із метою збільшення обсягу державних інвестицій у людський капітал [34].

Суспільні відносини, пов'язані з забезпеченням безпеки виробничої та іншої підприємницької діяльності, регулюють Закони України: «Про цінні папери і фондову біржу» [74], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [76], «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про інвестиційну діяльність» [72] тощо.

На нашу думку, на сучасному етапі економічного розвитку, в умовах криз та складних трансформаційних процесів таке недостатнє правове регулювання суттєво ускладнює умови господарювання підприємств. Як показують результати проведених досліджень, ефективність діяльності суб'єктів господарювання зумовлюється переважно станом правового регулювання наявності та використання їх фінансів, що обумовлює необхідність забезпечення їх економічної і, зокрема, фінансової безпеки.

Як слушно зазначає М.І. Зубок, економічна безпека підприємства залежить від сучасного рівня правового забезпечення (захисту) конкурентоспроможності, фінансової стійкості та платоспроможності, ефективності функціонування та використання ресурсів більшості окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності, а також від рівня розвитку

підприємництва в державі, раціональності галузевої структури економіки, динаміки обсягів виробництва і реалізації продукції у регіональному та галузевому розрізі, конкурентоспроможності регіонів та національної економіки загалом [33, с. 45].

Виходячи з вище викладеного зазначимо, що фінансову безпеку підприємства слід розглядати як такий стан системи правового регулювання, а також рівень розвитку підприємництва в державі (регіоні), за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз.

На нашу думку, доцільним на нормативному рівні зазначити, що рівень економічної безпеки підприємства не є статичним показником, а включає такі три компоненти:

- наявний рівень економічної незалежності підприємств (щодо ресурсного забезпечення виробничо-господарської та фінансової діяльності, формування необхідної матеріально-технічної бази тощо);
- рівень економічної ефективності функціонування підприємств;
- здатність до подальшого розвитку (збільшення обсягів та поліпшення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури; підвищення рівня конкурентоспроможності тощо) [85, с. 36].

Крім того потребує узагальнення той факт, що у змістовому плані складовими фінансової безпеки підприємства є: технологічна, правова, інформаційна, фінансова, силова, інтелектуальна, кадрова, екологічна та ринкова безпеки. Законодавець повинен зазначити, що фінансова безпека є однією з найважливіших складових системи економічної безпеки підприємства, оскільки фінансова складова є основою в сучасній економіці як на макро-, так і на мікрорівні. Сучасна економіка реалізує свої функції шляхом використання фінансових механізмів, за допомогою фінансових методів, важелів, стимулів, переслідуючи при цьому фінансові цілі.

У правовій. рівнозначно як і у економічній літературі немає єдиного загально визнаного визначення поняття «фінансова безпека підприємства». Так, О.С. Вихристюк акцентує, що фінансова безпека підприємства – це «... фінансовий стан, який характеризується, по- перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, контрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи» [16].

Т.О. Коломоєць стверджує, що фінансова безпека підприємства – це складова економічної безпеки підприємства, яка являє собою такий стан підприємства, що:

- дозволяє забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність та достатню фінансову незалежність підприємства у довгостроковому періоді;
- забезпечує оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства; – дозволяє ідентифікувати небезпеки та загрози стану підприємства та розробляти заходи для їх вчасного усунення;
- дозволяє самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію; – має бути оцінений кількісними та якісними показниками, які мають граничні значення [41, с. 62].

У книзі І.А. Бланка «Управління фінансовою безпекою підприємства», фінансова безпека підприємства розглядається як кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характерів, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах [6].

Отже, проведені дослідження, однозначно, призводять до висновку, що в Україні, на жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні законодавчі розробки, що регулюють фінансову безпеку підприємства. З існуючих законодавчих актів найбільше уваги приділяється питанням банкрутства підприємств. Нині з урахуванням усіх поправок та змін Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [45] встановлює умови, порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності-боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Фінансова безпека підприємства – це важлива складова частина економічної безпеки підприємства, що базується на:

- незалежності, ефективності і конкурентоспроможності підприємств, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість грошових потоків, дебіторської і кредиторської заборгованості, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стійкість (стабільність);
- рівні забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення його потреб і виконання існуючих зобов'язань;
- якості фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан підприємства;
- ступені захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин.

Проблемним є питання про те, що деякі інші поняття, зокрема, «податкова безпека підприємств» не мають місця у актах правового регулювання. Тому вважаємо за необхідне у основному розділі даного дослідження проаналізувати окремі види та загрози фінансової безпеки вітчизняних підприємств та сучасному етапі.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

2.1 Нормативні критерії визначення рівня фінансової безпеки підприємства

Дослідження такого важливого правового явища як правове регулювання фінансової безпеки підприємства, на нашу думку, є неможливим без детальної характеристики цього суб'єкта. Отже, згідно з приписами Господарського кодексу України «підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами (стаття 62) [19].

Для формування ефективної системи правового регулювання тих чи інших суспільно-економічних явищ важливе значення має вибір системи критеріїв та ступеня суспільно-правової урегульованості процесів. Аналізуючи норму пункту 3 статті 67 (Господарські відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами) про те, що «підприємство має право реалізовувати самостійно всю продукцію на території України і за її межами, якщо інше не передбачено законом» та пункт 1 статті 68 (Зовнішньоекономічна діяльність підприємства) про те, що «підприємство самостійно здійснює зовнішньоекономічну діяльність, яка є частиною зовнішньоекономічної діяльності України і регулюється законами України, іншими прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами» [19] формується чітка позиція про те, що проблема фінансової безпеки підприємства є проблемою самого підприємства.

Виходячи з цього, вибір критеріїв, які б адекватно відображали рівень економічної і фінансової безпеки підприємств в конкретний момент часу, є вагомим завданням аналізу для формування механізму правового регулювання фінансової безпеки вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності.

В.Ф. Яковлев зазначає, що до базових критеріїв фінансової безпеки підприємств у межах складової «економічна незалежність» належать:

- рівень забезпеченості підприємств ресурсами, науковим і виробничо-технічним потенціалом;
- ресурсозброєність виробництва;
- зношеність матеріально-технічної бази підприємств;
- показники ліквідності та платоспроможності;
- рівень злочинності відносно суб'єктів підприємництва;
- рівень сформованості системи забезпечення належного рівня комерційної таємниці та фізичної безпеки майна і персоналу підприємств [104, с.10].

Систему критеріїв для правового регулювання фінансової безпеки підприємств у межах складової «здатність до розвитку» утворюють такі показники:

- ефективність фінансово-господарської діяльності;
- рівень ефективності використання суб'єктами підприємницької діяльності ресурсного забезпечення;
- витратомісткість виробництва;
- конкурентоспроможність продукції підприємств [104, с.11].

Рівень фінансової безпеки підприємства у межах складової «ефективність функціонування» відображають такі критерії:

- рівень інвестиційної та інноваційної активності підприємства;
- стабільність законодавства у сфері підприємництва, динаміка, внутрішня структура економічної, фінансової безпеки;
- ресурсний, науковий і виробничо-технічний потенціал;

- рівень ресурсозброєності виробництва;
- рівень зношеності матеріально-технічної бази;
- ліквідність та платоспроможність;
- рівень злочинності відносно суб'єкта підприємництва;
- рівень сформованості дієвої системи забезпечення належного рівня комерційної таємниці та фізичної безпеки власного майна і персоналу;
- ефективність фінансово-господарської діяльності;
- рівень ефективності використання ресурсного забезпечення;
- витратомісткість виробництва;
- конкурентоспроможність продукції підприємства;
- інвестиційна та інноваційна активність підприємства;
- стабільність законодавства у сфері підприємництва, відсутність дискримінаційних дій з боку адміністративних органів, розвинена інфраструктура безпеки підприємництва.

кількості дискримінаційних дій з боку адміністративних органів державної влади щодо суб'єктів підприємницької діяльності, рівень розвитку інфраструктури підтримки та безпеки підприємництва [104, с.12-13].

Використання системи показників – критеріїв, які відображають кількісний вимір рівня фінансової безпеки підприємства, на практиці дає змогу завчасно сигналізувати про небезпеку його зниження, виникнення загроз розвитку підприємства а також своєчасно вживати заходи, спрямовані на їх попередження. Шляхом прийняття максимально ефективних норм та приписів у системі законодавства.

Водночас для дослідження правових складових системи фінансової безпеки підприємства більш прикладне значення мають граничні (порогові) значення показників їх рівня – величини (індикатори), досягнення яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів об'єкта дослідження, призводить до формування негативних та руйнівних тенденцій у сфері його економічної безпеки та її складових. Наближення значення показників до їх гранично допустимої величини свідчить про наростання загрози

нестабільності стану та розвитку підприємства, тобто про реальний підрив його фінансової безпеки [99, с.112].

У межах складової «фінансова незалежність» доцільно виокремити такі індикатори фінансової безпеки підприємств:

- фондо- та матеріалоозброєність підприємства;
- відношення дебіторської заборгованості до кредиторської;
- операційні витрати на одну грошову одиницю реалізованої продукції;
- продуктивність праці, темпи приросту обсягів реалізації, сума інвестицій в основний капітал відносно валового національного продукту;
- витрати на інноваційний розвиток відносно валового національного продукту, перевищення експорту над імпортом.

Як показують результати власних наукових досліджень, у світовій практиці, для оцінки фінансового стану суб'єкта підприємництва як з погляду ризиків, так і ефективності діяльності використовують п'ять груп показників, а саме:

- оцінки майнового стану;
- рентабельності;
- оцінки ліквідності, платоспроможності та кредитоспроможності;
- ділової активності;
- показники, що характеризують акціонерний капітал і ефективність його використання [97, с. 19].

Обов'язковою і важливою складовою фінансового аналізу має бути, перш за все, оцінка показників рентабельності суб'єктів підприємництва, і зокрема рентабельності активів. Для детальної оцінки ліквідності, платоспроможності і кредитоспроможності суб'єкта підприємництва необхідно використовувати показники покриття та фінансування, оскільки вони, з одного боку, характеризують загальну захищеність підприємства, а з іншого – найменш залежать від особливостей діяльності того чи іншого суб'єкта підприємництва та локальних і незначних змін у структурі балансу.

Найбільш цікавим з погляду фінансової безпеки суб'єкта підприємництва й оцінки ступеня захищеності від зовнішніх фінансових ризиків є коефіцієнт втрати платоспроможності, оскільки саме він відображає ступінь теоретичної спроможності виконувати суб'єктом підприємництва свої зобов'язання у випадку настання певних негативних подій, тобто дає загальну характеристику його захисним фінансовим резервам.

Методичні засади прогнозування викликів і загроз фінансовій безпеці підприємства Суб'єкти підприємництва не захищені від впливу негативних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовищ, що в кінцевому підсумку проявляється у втраті ними стану рівноваги, появі кризових явищ і, як наслідок, банкрутстві. Це, у свою чергу, вимагає прогнозування кризи та ймовірності настання банкрутства підприємства, подальшого вибору важелів та методів нейтралізації кризових явищ задля збереження фінансової безпеки.

Історично проблемою прогнозування криз та ймовірності настання банкрутства зацікавилися на Заході (зокрема в США), ще після Другої світової війни, що було зумовлено зростанням банкрутств в США через скорочення військових поставок. З того часу розроблено безліч методик прогнозування банкрутства підприємств, які умовно поділяють на дві групи: кількісні (моделі Альтмана, Фултона, Лиса, Бівера) та якісні (модель Аргенті). Найбільш відомою серед кількісних моделей прогнозування банкрутства підприємства є п'ятифакторна модель Альтмана. Разом із тим, потрібно враховувати, що модель Альтмана була розроблена у 1968 р., а після цього суттєво змінилися макро- та мікроекономічні умови функціонування підприємств. Крім того, модель не враховує галузеві особливості розвитку вітчизняних підприємств та характерні для них форми організації бізнесу. Уникнути цих недоліків можна, розробляючи власні моделі прогнозування банкрутства з урахуванням сучасних реалій [9, с. 132].

Досить надійним методом інтегральної оцінки загрози банкрутства підприємств у світовій практиці є визначення коефіцієнта фінансування важколіквідних активів. Крім перелічених кількісних методів оцінювання

загрози банкрутства в процесі аналізу можна використовувати і якісні критерії. До таких критеріїв відносять такі:

- зміна керівництва та ключових працівників підприємства;
- зміна господарських партнерів (відмова від подальшого співробітництва з партнерами);
- затримка у виконанні поточних платежів;
- зміни у складі засновників;
- зміни організаційно-правової форми (з метою обмеження відповідальності);
- фінансування капіталомістких проектів, що не пов'язані з основною діяльністю;
- безконтрольне використання коштів тощо.

До основних якісних показників, що впливають на фінансовий стан суб'єкта підприємництва, професор Аргенті відносить стиль управління та характеристику діяльності правління, якість менеджменту, фінансові та економічні показники, проведення різного роду «авральних» заходів та ін. [73, с. 34].

На нашу думку, доцільним є внесення до глави 7 (підприємство) Розділу 2 (Субєкти господарювання) внести доповнення статтею 72 прим.1 , «Фінансова стійкість підприємств». В якій зазначити, що ознакою незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, при якому протягом тривалого часу (1–2 роки) фіксується негативна тенденція до структурного розбалансування активів і пасивів підприємства, і, як наслідок, втрата фінансової стійкості і фінансової безпеки.

Крім того, за рівнем фінансової стійкості виділити шість груп підприємств:

Перша група – підприємство з добрим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути впевненим у поверненні позикових коштів;

Друга група – підприємства, що демонструють деякий ступінь ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризикові;

Третя група – проблемні підприємства, для яких існує ризик втрати основних і оборотних засобів, але повне отримання процентів є сумнівним;

Четверта група – підприємства з високим ризиком банкрутства навіть після проведення заходів з фінансового оздоровлення, щодо яких кредитори ризикують втратити свої проценти і позиковий капітал;

П'ята група – підприємства дуже високого ризику, практично неплатоспроможні;

Шоста група – підприємства найвищого ризику є неплатоспроможним та проти нього доцільно розпочинати процедуру визнання банкрутом [13].

Вдосконалення оцінки фінансової безпеки підприємств шляхом внесення змін до Господарського кодексу України є не достатнім, необхідно також вести шляхом відбору актуальних для конкретного суб'єкта фінансових коефіцієнтів, які покладається в основу подальшого оцінювання рівня фінансової безпеки такого підприємства. Практичне застосування оцінки фінансової безпеки підприємств дозволить не тільки отримати чітку об'єктивну інформацію щодо їх фінансового стану, а й визначити конкретні напрямки заходів з підвищення рівня їх фінансової безпеки.

Отже, проведені дослідження дозволяють зробити такі підсумки:

- незважаючи на те, що проблема правового регулювання фінансової безпеки підприємств є на сьогодні однією з найбільш актуальних і значущих, наявні наукові підходи та методичне забезпечення щодо оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств потребують подальшого дослідження і вдосконалення, шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів, зокрема, Господарського кодексу України;

- вдосконалення оцінки фінансової безпеки підприємств, на нашу думку, необхідно вести шляхом відбору актуальних для конкретного суб'єкта фінансових галузевих та індивідуальних показників, які покладається в основу подальшого оцінювання рівня фінансової безпеки такого підприємства;

- для об'єктивного оцінювання правового забезпечення державою захищеності підприємств рівень їх фінансової безпеки та уникнення неплатоспроможності та банкрутства пропонується відстежувати зміни фінансового стану підприємства по його окремих складових: рівень оподаткування прибутку, сплати податків на доходи найманих працівників, виплати соціальних внесків, закупівлі страхових послуг тощо.

- крім того, оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств повинно ґрунтуватись на ранжируванні підприємств за класами фінансової захищеності, яка дозволяє провести правове регулювання визначення такого класу для конкретного досліджуваного підприємства;

- практичне застосування оцінки фінансової безпеки підприємств дозволить не тільки отримати чітку об'єктивну інформацію щодо їх фінансового стану, а й визначити конкретні напрямки правового забезпечення державою заходів з підвищення рівня їх фінансової безпеки.

В процесі дослідження правових засад фінансової безпеки підприємства за темою випускної кваліфікаційної роботи було виявлено та доведено необхідність оцінювання критеріїв фінансової безпеки підприємства на основі визначення та оцінки загального стану фінансової діяльності підприємства та включення такого критерію до нормативно-правової бази вітчизняного законодавства.

Дана позиція підтримується І.О. Бланком, який виділяє наступні системи аналізу фінансової безпеки підприємства: горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз, порівняльний аналіз, інтегральний аналіз та аналіз коефіцієнтів. Автор виділяє наступні групи аналітичних фінансових коефіцієнтів: коефіцієнти оцінки фінансової стійкості підприємства, платоспроможності (ліквідності), оборотності активів, оборотності капіталу, рентабельності (прибутковості) [8].

На нашу думку, правове регулювання фінансової безпеки підприємства не може зводитись до простого забезпечення належного фінансового стану підприємств, адже виходячи із особливостей даної економічної категорії,

оцінка її рівня потребує особливих підходів та методів. Зокрема, ми вважаємо, що визначення стану фінансової безпеки підприємства потребує застосування оновлених критеріїв, що дасть можливість ґрунтовно підійти до розробки ефективної системи заходів щодо нейтралізації впливів окремих факторів на фінансову безпеку та дозволить забезпечити підвищення її рівня.

Правове регулювання відносин фінансової безпеки підприємства повинно включати такі основні етапи як: відбір показників, які по своєму змісту охоплюють всі ключові моменти фінансової діяльності підприємства; визначення їх порогових значень; проведення аналізу показників та їх відхилень від порогових значень і визначення загроз фінансовій безпеці підприємства та розробка заходів для їх нейтралізації. Запропонована методика зводиться до аналізу фінансового стану підприємства та не містить будь-яких рекомендації стосовно визначення нормативних діапазонів рівнів фінансової безпеки підприємства, що може призвести до неадекватних управлінських рішень у сфері фінансової безпеки.

Вбачається нами як можливе – здійснення правового регулювання фінансової безпеки господарських суб'єктів на основі дослідження грошових потоків підприємств, а саме показника чистого грошового потоку в розрізі видів фінансово-господарської діяльності підприємства. Такий підхід обумовлений тим, що показник чистого грошового потоку є одним із індикаторів результативності господарської діяльності підприємства та значною мірою визначає його фінансовий стан. Аналіз згаданого показника в розрізі видів діяльності автори пропонують здійснювати, враховуючи той факт, що додатня величина сукупного чистого грошового потоку не завжди є гарантом фінансової стійкості підприємства. Адже грошові потоки тісно пов'язують всі сфери діяльності підприємства – операційну, фінансову та інвестиційну, а також є критерієм результативності господарської діяльності підприємства.

2.2 Фінансова нестабільність та доведення до банкрутства підприємства як головна загроза його фінансовій безпеці

Фінансово-економічна ситуація в Україні трансформується під впливом різних чинників. Недостатня увага науковців та законотворців до проблем забезпечення безпеки діяльності може навіть при високій прибутковості підприємства призвести до того, що суб'єкт підприємництва стане вкрай уразливим до різного виду ризиків, а в майбутньому може спричинити його банкрутство. З іншого боку, процес здійснення підприємництва викликає значну залежність від зовнішніх джерел фінансування, що може призвести до поступової втрати самостійності при прийнятті господарських рішень та негативно відобразитись на його фінансовій стабільності.

Саме тому, актуалізує своє значення проблема розробки правового регулювання системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, виявлення ризиків і небезпек, що призводять до порушення рівноваги й втрати фінансової безпеки, вибору й обґрунтування заходів, що протидіють цій тенденції.

Кризові ситуації в діяльності суб'єкта підприємництва – це типове явище для ринкової економіки. Як засвідчує практика, значна частина суб'єктів підприємництва опиняються у кризовому стані в результаті прорахунків у фінансовому управлінні, розподілі ресурсів, їх використанні. Потенційно прибуткові підприємства можуть стати банкрутами лише тому, що не спроможні вчасно визначити настання кризи, а також не мають чіткого плану дій у випадку кризових ситуацій Кризові явища є наслідком як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на організацію[21, с. 58].

Ключовою проблемою для кожного суб'єкта підприємництва як у короткостроковій, так і в середньо- та довгостроковій перспективах є досягнення певного стійкого стану, який би забезпечував розвиток суб'єкта, а також збалансованість між основними складовими його діяльності (вхідні та вихідні грошові потоки, обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості

та ін.). Критерієм стійкого фінансового стану є фінансова рівновага, що визначається збалансованістю фінансових активів та позичкового капіталу.

За позицією фінансиста О.І. Барановського, стійким вважається стан суб'єкта підприємництва, коли всі нефінансові активи є власними, а фінансові – позиковими [4, с. 89]. Розглядаючи дану проблему з правової точки зору. Зазначимо, що фінансова стійкість підприємства – це такий стан процесу правового регулювання формування і використання ресурсів господарського суб'єкта, який забезпечує його розвиток на основі зростання вартості капіталу при збереженні відповідного рівня платоспроможності і кредитоспроможності.

В.І. Курило та В.В. Мушенко, аналізуючи податкові ризики підприємств, зазначають, що абсолютна фінансова стійкість неможлива, оскільки залежить від впливу великої кількості факторів, дія їх не є статичною, тобто вони постійно модифікуються і змінюються. Причини можливої фінансової нерівноваги на підприємствах залежать від виробничого процесу і управління ним, а також від непрямих факторів [50, с.50].

Аналізуючи напрацювання вітчизняних науковців у галузі фінансового права [34; 45; 86] зазначимо, що фінансові ризики та нерівноваги у підприємств можуть виникати від:

- абсолютних і відносних збитків, що виникають в умовах ринку чи втрат виторгу від обороту, які у свою чергу обумовлюються неправильно обраними ринковими сегментами, низьким рівнем відновлення товарів та послуг, надто високими чи низьким цінами, що негативно впливають на поведінку покупця;

- високого рівня втрат зумовлених дорогими технологіями, нераціональною організацією, несприятливим місцем розташування, високими цінами на фактори виробництва;

- втрат у виробничому й управлінському потенціалі;

– диспропорцій у процесі розвитку виробництва (насамперед при розширенні виробництва), що виникають: у матеріальному плані (між факторами і стадіями виробництва); у фінансово-економічному плані (між потребою в капіталі і його фінансуванні чи в структурі капіталу); під час зовнішніх конфліктів підприємства пов'язаних з виробничим процесом.

Таким чином, в результаті дії перелічених вище, а також цілого ряду інших факторів фінансова рівновага порушується, що може призвести до появи кризи. На думку І.А. Бланка, фінансова криза підприємства є однією з найбільш серйозних форм порушення його фінансової рівноваги, що відображає протиріччя, які циклічно виникають протягом його життєвого циклу, під впливом різноманітних факторів, між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним обсягом фінансових ресурсів, що несе найбільш небезпечну потенційну загрозу його функціонуванню [3, с. 23].

Виникнення криз обумовлене ризиковою природою діяльності суб'єктів підприємництва. У процесі своєї діяльності суб'єкт підприємництва стикається із внутрішніми та зовнішніми ризиками. Внутрішні ризики пов'язані безпосередньо з власними прорахунками і недоліками, а також форс-мажорними обставинами. Зовнішні ризики – ризики зміни зовнішнього середовища, починаючи від економічної ситуації в країні, закінчуючи проблемами з контрагентами й органами державної влади.

Як слушно зазначають В.І. Курило та В.В. Мушенюк, ризики у своїй сукупності утворюють кризове середовище суб'єктів підприємництва [50, с. 51]. О.І. Носова поділяє ризики у фінансово-господарській діяльності підприємств на два рівні. Кризове середовище першого рівня являє собою всю сукупність ризиків як зовнішніх (економічні політичні демографічні зміни в законодавстві), так і внутрішніх (власні помилки, нестача фінансових ресурсів), з якими суб'єкт підприємництва стикається в процесі своєї діяльності. Кризове середовище другого рівня являє собою сукупність критичних ризиків даного суб'єкта. [59].

За твердженням О.І. Носової, для кожного підприємства набір критичних ризиків є унікальним. Процентний ризик буде критичним лише для суб'єкта з надмірним обсягом позичкових ресурсів, у формі банківських кредитів, оскільки підвищення процентної ставки призведе до збільшення витрат на утримання кредиту і підвищення ймовірності настання кризи неплатежів [59].

Таким чином, за умови здійснення постійного контролю за критичними ризиками та забезпечення ефективності діяльності суб'єкта підприємництва можуть забезпечити рівноважний фінансово-економічний стан та фінансову безпеку підприємства, а втрата контролю над станом кризового середовища може спричинити банкрутство підприємства.

В сучасній нормативно-правовій практиці існує два поняття настання стану банкрутства. Логічним критерієм визначення цього стану не об'єктивна неможливість задовольнити вимоги кредиторів по причині відсутності грошових коштів та активів. Іншим станом фінансової небезпеки підприємства є доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору [47].

Розглянемо цю ситуацію з точки зору кримінально-правового регулювання відповідних суспільно-економічних відносин. Об'єктивну сторону злочину доведення до банкрутства, характеризують:

- а) дії, що погіршують фінансову спроможність суб'єкта господарської діяльності;
- б) перший наслідок – стійка фінансова неспроможність цього суб'єкта господарської діяльності;
- в) другий (похідний від першого) наслідок - велика матеріальна шкода державі чи кредитору;

г) причинний зв'язок між діями та наслідками [12, с. 34].

Практика дослідження судової практики обставин великої кількості справ про банкрутство дає нам змогу зробити висновок, що ознаки об'єктивної сторони, що викладені вище, треба уточнити, а також розширити їх кількість та викласти у такій логічній послідовності, як-от:

а) вчинення певними особами дій, що негативно впливають на фінансову спроможність суб'єкта господарської діяльності;

б) невжиття відповідальними особами дій щодо відновлення платоспроможності цього суб'єкта господарської діяльності;

в) перший наслідок, як результат дій - стійка фінансова неспроможність цього суб'єкта господарської діяльності;

г) другий наслідок, як результат дій - винесення господарським судом постанови про визнання суб'єкта господарської діяльності банкрутом, тобто - визнання неспроможності боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури;

д) третій наслідок, як результат банкрутства - велика матеріальна шкода державі чи кредитору (кредиторам по справі), яка встановлена господарським судом при затвердженні звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу банкрута;

е) причинний зв'язок між діями та наслідками [22, с. 73].

Однією із складових об'єктивної сторони злочину є вчинення дій, які приводять до банкрутства. Для дослідження об'єктивної сторони такого злочину, на нашу думку, треба досліджувати об'єктивну картину настання статусу фінансової небезпеки:

- історію діяльності підприємства-боржника в період, що передуює моменту порушення справи про банкрутство щонайменше за останні три роки;

- з'ясувати підстави та причини припинення підприємством господарської (підприємницької) діяльності;

- встановити поведінку та спосіб життя власників та керівників підприємства в період діяльності, після припинення діяльності та в період провадження у справі про банкрутство;

- витребувати від власників та керівників підприємства документи фінансово-господарської діяльності підприємства за останні три роки до порушення провадження у справі про банкрутство, відомості про майнові та немайнові активи, що обліковувались на балансі підприємства, в тому числі ті що підлягали державній реєстрації (нерухомість, транспорт та ін.) та ті, що не підлягають державній реєстрації (устаткування, меблі, оргтехніка інші цінності);

- з'ясувати та закріпити докази про те, які конкретні заходи щодо відновлення платоспроможності боржника було вжито власником та керівником боржника та які конкретні обставини завадили відновленню платоспроможності підприємства.

Слід зазначити, що законодавство чітко визначає, що саме дії власника та/або службової особи слід досліджувати при розслідуванні цього злочину. Оскільки дії вчиняються саме в період діяльності підприємства, то предметом дослідження й має бути діяльність підприємства. Діяльність підприємства включає в себе безліч окремих цілеспрямованих та вольових рішень і окремих дій його органів управління та інших осіб. Із усієї кількості окремих дій треба виявити саме ті дії, які стали початком неплатоспроможності, які стали причиною неплатежів за борговими зобов'язаннями та сплати податків.

Як зазначає Ю.П. Битяк, дія – це завжди конкретний акт активної суспільно небезпечної, протиправної поведінки суб'єкта. Вона може бути виражена у формі відмови власника та службових осіб від подальшого здійснення від імені юридичної особи-боржника господарської діяльності, що неминуче приводить до несплати грошових зобов'язань, а в подальшому до банкрутства [1, с. 46].

Припинення надання звітності до ДП, зміна місцезнаходження боржника без державної реєстрації цієї зміни з подальшим припиненням підприємницької діяльності є діями, які штучно створюють підстави для визнання боржника банкрутом – це пряме доведення до банкрутства. Якраз ці та подібні дії й приводять до стійкої фінансової неспроможності боржника та до визнання його банкрутом.

Інформація про діяльність підприємства дасть змогу максимально визначити умови господарювання підприємства під управлінням та керівництвом певних осіб (власника та службових осіб), встановити направленість їх свідомості і волі на досягнення певного економічного результату через створену ними юридичну особу. Важливою обставиною для підтвердження злочинного наміру, умислу в діях цих осіб є їх об'єктивна поведінка, яка мала місце паралельно чи після припинення ними діяльності від імені підприємства-боржника. Вказані особи одночасно можуть бути власниками та керівниками інших суб'єктів господарювання, або можуть створити нове підприємство після припинення діяльності в підприємстві - боржникові. І в одному і в іншому випадку підприємство-боржник становиться покинутим власниками та керівником, а останні здійснюють підприємницьку діяльність від імені іншої, існуючої паралельно або новоствореної юридичної особи.

З тих часів, коли людство винайшло таку форму ведення господарської (підприємницької) діяльності та такого суб'єкта права як юридична особа (підприємство, корпорація, господарське товариство і т.і.), то шахраї дуже швидко навчилися використовувати банкрутство корпорації, що їм підконтрольна замість особистого банкрутства, звільняючись від сплати боргів порядним людям, але вже на повних «законних підставах».[8]

Слід пам'ятати, що законодавець, встановивши для власника і службових осіб боржника кримінально-правову санкцію у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

на строк до трьох років, ставить на меті через таке покарання завадити таким особам використовувати по-шахрайськи інститут юридичної особи.

Стійка фінансова неспроможність як складова об'єктивної сторони злочину виражається у тому, що підприємство-боржник не сплачує своєї заборгованості перед кредиторами, в тому числі не виконує свої зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів). Вказана фінансова неспроможність має бути стійкою, тобто, вона має існувати на протязі певного тривалого часу і в результаті привести до банкрутства.

Шлях до банкрутства підприємства у часі є тривалим та інколи може продовжуватися роками. На протязі цього часу підприємство може мати кредиторську заборгованість у різних розмірах. Для кваліфікації злочину, що розглядається основні вихідні дані щодо розміру непогашених грошових вимог та щодо строку невиконання грошового зобов'язання не мають значення. Для кваліфікації злочину має значення сам факт визнання боржника банкрутом та розмір незадоволених вимог, що становить велику матеріальну шкоду.

Виключення із вказаного загального правила, наприклад, ті, які передбачені ст. 52 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [62] визначають, що у разі, якщо керівні органи боржника - юридичної особи відсутні за її місцезнаходженням, або у разі ненадання боржником протягом року до органів державної податкової служби згідно із законодавством податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, а також за наявності інших ознак, що свідчать про відсутність підприємницької діяльності боржника, заява про порушення справи про банкрутство відсутнього боржника може бути подана кредитором незалежно від розміру його вимог до боржника та строку виконання зобов'язань. Отже, у цьому разі справа про банкрутство порушується не залежно від суми невиконаного грошового зобов'язання, але для кваліфікації злочину вказана сума має у сукупності становити велику

матеріальну шкоду для кредиторів. Що стосується строку стійкої неспроможності, то він може бути більше одного року, але не три місяці, як це визначено для загального правила.

Строк неплатоспроможності продовжує тривати від дня порушення провадження у справі до моменту визнання боржника банкрутом. У цей період часу судом щодо боржника вводяться процедура розпорядження майном та призначається розпорядник майна. Щодо деяких боржників вводиться процедура санації на загальних підставах або в порядку, передбаченому ст. 53 Закону про банкрутство – санація боржника під керівництвом його керівника [72].

Лише після винесення судом такого процесуального акту як постанова про визнання боржника банкрутом, дане підприємство вважається доведеним до банкрутства, оскільки стійка, довготривала по часу неплатоспроможність привела до банкрутства цього суб'єкта господарювання. При цьому, доведення підприємства до банкрутства є злочинним лише у разі, коли кредиторам завдана велика матеріальна шкода.

Ще раз слід наголосити, що одна із головних рис такої фінансової небезпеки підприємства як банкрутства – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів [19].

З точки зору семантики слова «неспроможність», в контексті зазначеного речення, його слід розуміти так: власник боржника, керівник боржника до припинення діяльності підприємства вживали реальних дій та заходів для того, щоби вивести підприємство із стану, в якому йому не достає коштів для виконання своїх грошових зобов'язань перед кредиторами, їх реальні (а не примарні, вигадані) дії були направлені на те щоб зможти, спромогтися сплатити вимоги кредиторів, але не змогли, не спромоглися цього досягнути.

Неспроможність, на наше переконання, є не вираження поодинокого акту, це ціла низка заходів, це відображення діяльності, що ставить за мету – відновлення платоспроможності підприємства. Інакше кажучи, неспромігся – значить: міг, мав реальну можливість змогти зробити та робив усе можливе і необхідне для відновлення платоспроможності, але не досяг своєї мети з об'єктивних причин, що стали на заваді.

Під неспроможністю, слід розуміти активну позицію керівних органів підприємства (власника, загальних зборів акціонерів, виконавчих органів і т.ін.), які вживають відповідні дії та заходи, що направлені на фінансове оздоровлення, в тому числі й досудову санацію боржника.

Виникає питання, чи передбачено законом обов'язок для власника, керівника та інших осіб підприємства вжити заходів аби спромогтися відновити платоспроможність боржника. Так, відповідно до ст.3. вищезазначеного Закону про банкрутство, яка називається «Заходи щодо запобігання банкрутству боржника та позасудові процедури», засновники (учасники) боржника - юридичної особи, власник майна, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання банкрутству підприємства-боржника [73].

Згідно п.2 ст.3 цього Закону встановлено і перелік заходів, які можуть бути задіяні вказаними особами - власником майна боржника державного чи приватного підприємства, засновниками (учасниками) боржника - юридичної особи: - надана фінансова допомога в розмірі, достатньому для погашення зобов'язань боржника перед кредиторами, у тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) і відновлення платоспроможності боржника.

Отже, важливою обставиною, яка дає змогу стверджувати, що боржник доведений до банкрутства, за яке настає кримінальна відповідальність, являється момент, з якого є можливість встановити розмір матеріальної шкоди кредиторам. Щодо моменту з якого злочин вважається закінченим. У

науково-практичному коментарі до ст.219 КК [62] зазначено, що злочин вважається закінченим з моменту настання наслідків – великої матеріальної шкоди кредиторам або державі.

Отже, проблема правового регулювання фінансової нестабільності та доведення до банкрутства підприємств як основних (базових для різних галузей вітчизняної економіки) суб'єктів підприємництва є наразі головною загрозою їх фінансовій безпеці. Слід констатувати, що залишається актуальною та не вирішеною належним чином у нормативно-правовій системі України проблематика державного забезпечення заходів фінансової стійкості підприємств шляхом участі держави у страхуванні ризиків виробництва продукції (зокрема, сільськогосподарської). Виконання робіт чи надання послуг.

Аналіз окремих норм чинного законодавства призводить до висновків, що коли засновники (учасники) боржника – юридичної особи, власник майна, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень не виконують свій обов'язок щодо застосування своєчасних заходів для запобігання банкрутству (відновлення платоспроможності) підприємства-боржника, то вони, таким чином, здійснюють дії (бездіяльність), які доводять боржника фінансової нестабільності, неплатоспроможності та до банкрутства.

Таким чином, проблема науково-методичного забезпечення фінансової безпеки підприємств залишається невирішеною. Ці питання потребують подальших досліджень, а саме – необхідно визначити складові фінансової безпеки підприємства, здійснити вибір напрямів їх нормативно-правового регулювання та сформулювати методичку фінансової безпеки підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища, що дасть змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз.

2.3. Організаційно-правові основи забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Сучасні умови розвитку економіки країни в цілому та конкретно суб'єктів господарювання ґрунтуються на чисельних організаційно-правових формах власності, пануванні конкуренції, свободі прийняття рішень підприємствами та самостійній відповідальності ними за поточними показниками та отриманий фінансовий результат.

В такому випадку, керівному відділу підприємства не тільки потрібно знати мету виробничо-господарської діяльності, основні конкурентні переваги та недоліки суб'єкта на ринку та позиції конкурентів, забезпечувати виконання оперативних планів та стратегічних задач. На перший план виходить уміння використовувати приписи і норми актів з метою забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання, в результаті чого стає можливим ефективна його діяльність.

Кожне рішення, що спрямоване на подолання можливої загрози підприємства чи реалізації додаткової вигоди, повинно прийматися у відповідно до чинних норм законодавства, що потребує досконалого вивчення та прогнозування.

Питання стратегічного забезпечення фінансової безпеки підприємства Л.І. Донець визначає як безперервний процес та надає власне визначення основних етапів процесу правового механізму управління фінансовою безпекою підприємства:

- 1) ідентифікація потенційно проблемних ситуацій, що полягає у визначенні проблемних місць у діяльності, оцінка причин їх виникнення та масштабів наслідків;
- 2) ліквідація проблемних ситуацій, яка полягає у сукупності заходів з вибору важелів впливу на проблему та методів їх усунення;
- 3) контроль, що містить у собі всебічну оцінку ефективності вживання заходів та аналіз поточного стану щодо наявності проблемних ситуацій;

4) оптимізація фінансового управління, що полягає в забезпеченні оптимального використання фінансових ресурсів і потенціалу організації шляхом використання відповідного фінансово-правового інструментарію та специфічних методів фінансового управління.

Кожний суб'єкт підприємницької діяльності при чинній системі господарювання розглядається як самостійна одиниця, що здатна в межах норм і приписів чинного законодавства самостійно вирішувати питання виду діяльності, організації виробництва та надання послуг, розміщення готового продукту, кадрового забезпечення, матеріально-технічного оснащення для досягнення головної мети підприємства – збільшення ринкової вартості фірми та підвищення добробуту її власників.

Проте, всі вище перелічені складові організаційно-правового процесу, необхідні чинники безперервного відтворення потребують фінансових вливань. Надмірне фінансування призводить до нераціональному використанню фінансових ресурсів, перевитрат, витрат на придбання надлишків запасів та перенасичення оборотної сфери. Це, в свою чергу, зменшує очікуваний результат – чистий прибуток підприємства та ставить під сумнів досягнення планованих результатів.

Занижене фінансування призводить до отримання продукту зовсім інших параметрів якості, зростання собівартості виробництва, зниженню ефективності діяльності, збільшення тривалості виробничого циклу, або взагалі унеможлиблює отримання кінцевого продукту, а отже, і бажаного фінансового результату [83, с. 78].

Як зазначено у фінансово-правовій літературі. фінансування підприємницької діяльності може виникати з декількох джерел, проте, незалежно від цієї обставини питання фінансової безпеки повинно стояти на першому місці. Дефіцит фінансових ресурсів, шляхів їх залучення призводить до зниження платоспроможності підприємства, воно стає збитковим, а в середньостроковому періоді за однакових інших умов суб'єкт

підприємства втрачає партнерів-постачальників, покупців, ринки збуту та зменшується його кадровий потенціал.

Суттєву загрозу фінансовій безпеці підприємства так само несе і надлишок фінансових ресурсів: необґрунтоване залучення кредитів веде до зростання витрат на виплату відсотків, зниження ефективності виробництва; не оптимальна структура власного капіталу та входження нових співвласників може супроводжуватись конфліктами інтересів, неузгодженістю дій в управлінні; збільшення залучених фінансових ресурсів в плані зростання заборгованостей фірми призводить до накладання адміністративних та фінансових санкцій, зниження ділової репутації підприємства.

Така сукупність взаємопов'язаних елементів правового регулювання фінансової безпеки обумовлює складність її стратегічного управління суб'єктом господарювання. Адже, все що здатне чинити загрозу неотримання прибутку чи завдання збитків в сучасному агресивному світі, повинно бути враховано.

Організація правового регулювання фінансової безпеки підприємства як суб'єкта господарювання у своєму становленні проходить наступні етапи:

1. Визначення часових рамок провадження.
2. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища.
3. Комплексна оцінка стратегічної фінансової безпеки підприємства.
4. Формування стратегічних цілей підприємства (що не повинні йти врозріз з фінансовою безпекою суб'єкта).
5. З'ясування та розробка цільових орієнтирів-індикаторів досягнення результатів фінансової діяльності.
6. Прийняття стратегічних рішень щодо максимізації фінансового результату.
7. Оцінка існуючої стратегії фінансової безпеки; її можливе корегування.
8. Забезпечення реалізації стратегії фінансової безпеки.

9. Здійснення контролю ефективно і реалізації стратегії фінансової безпеки [72, с.18].

Як нами уже зазначалося, будь-які фінансово-економічні суспільні процеси відбуваються у відповідності до правових норм та приписів чинних нормативно-правових актів. Так і забезпечення фінансової безпеки підприємства базується на поєднанні певних правових механізмів.

Проведений нами аналіз окремих наукових досліджень [4; 6; 12; 31; 79] дав можливість визначити сукупність складових елементів правового механізму управління фінансовою безпекою підприємства є: сукупність фінансових інтересів підприємств, функції, принципи і методи управління, організаційна структура, управлінський персонал, технологія управління, фінансові інструменти, критерії оцінки рівня фінансової безпеки.

Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною, то правовий механізм забезпечення фінансової безпеки включає такі елементи:

- здійснення моніторингу фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою раннього виявлення ознак його кризового стану;
- визначення масштабів кризового стану;
- дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток суб'єкта підприємництва;
- реалізація заходів щодо запобігання криз;
- контроль за виконанням антикризових заходів і оцінка отриманих результатів;
- забезпечення стабільності та ефективної діяльності суб'єкта підприємництва як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства вимагає, перш за все, захисту ключових фінансових інтересів. Основними фінансовими інтересами суб'єктів підприємництва на сьогодні, за нашим переконанням, є:

- зростання ринкової вартості підприємства;
- максимізація прибутку підприємства;
- забезпечення підприємства основним і оборотним капіталом;

- забезпечення підприємства інвестиціями;
- оптимізація відрахувань підприємства до бюджету у вигляді законного уникнення оподаткування та належного адміністрування податкових платежів.

При цьому, досягнення зазначених інтересів вимагає вирішення у відповідності до норм чинного законодавства ряду завдань:

- 1) зростання ринкової ціни акцій підприємств підприємства;
- 2) покращення фінансово-економічної та організаційної репутації підприємства і його торгової марки;
- 3) мінімізація фінансових витрат;
- 4) оптимізація дивідендних виплат;
- 5) стимулювання праці;
- 6) розвиток виробництва;
- 7) своєчасне і повне повернення кредитів;
- 8) максимізація прибутку підприємства;
- 9) ефективне ведення комерційної діяльності;
- 10) зниження відповідно до чинного законодавства обсягів сплати податків до бюджету.

Не менш важливими складовими системи забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства є: фінансова діагностика, сукупність фінансових важелів та методів впливу, контроль. Однією із ключових складових даної системи є підсистема фінансової діагностики, що являє собою певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єкта підприємництва та фактори, що їх викликали [68, с. 45].

Центральною підсистемою у системі забезпечення управління фінансовою безпекою є підсистема фінансових методів (інвестування, кредитування, фінансове регулювання, фінансове планування та страхування) і важелів (прибуток, витрати, капітал, податки, цільові фонди, дивіденди) завданнями якої є вибір оптимальної антикризової стратегії й

інструментарію, усунення причин та наслідків криз, забезпечення ефективної діяльності суб'єкта підприємництва.

Заключною підсистемою, що необхідна для забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства є підсистема контролю та оцінки результатів, основними функціями якої є:

- порівняння досягнутих результатів з очікуваними;
- визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації фінансової діяльності;
- оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи;
- спостереження за ходом реалізації завдань з фінансового управління;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між ключовими підсистемами тощо [73, с. 89].

У ринкових умовах господарювання підприємство є відкритою системою, що функціонує у складному зовнішньому середовищі, яке характеризується нестабільністю та постійними змінами. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища.

Фінансова безпека, є однією з важливих складових економічної безпеки підприємств, без якої практично неможливе вирішення жодних проблем, що постають перед підприємством. Фінансова безпека є складною багаторівневою системою, реалізація якої забезпечує захист інтересів підприємств на усіх рівнях фінансових відносин.

Посилаючись у розділі 1 даного дослідження на позиції вітчизняних науковців щодо визначення поняття «фінансова безпека», спробуємо самостійно переформулювати такі визначення фінансової безпеки

підприємств, виходячи з підходів до її організаційно-правового регулювання.

Отже:

- з позицій ресурсно-функціонального підходу, фінансова безпека – забезпеченість підприємств фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання відповідних зобов'язань;

- з погляду статички, фінансова безпека підприємства – такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову загрозу, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання;

- у контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи підприємства, за яких, по-перше, фактично відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Узагальнюючи вище наведені визначення, зазначимо, що фінансова безпека підприємств – це визначений нормами права певний рівень незалежності, стійкості та стабільності фінансової системи та її здатність забезпечувати ефективне функціонування та економічне зростання підприємств, під впливом внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих факторів.

Фінансова безпека підприємства є складним явищем і тому може розглядатись як сукупність відповідних елементів. В Добровольська запропонували схему системи правового регулювання управління фінансовою безпекою підприємства, визначивши завдання фінансової безпеки на підприємстві полягають у наступному:

- забезпечення сталого розвитку підприємства;

- забезпечення стійкості грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів;
- нейтралізація негативного впливу фінансових і банківських криз та навмисних дій конкурентів, тіньових структур на розвиток підприємства;
- запобігати можливим конфліктам між акціонерами, менеджерами і кредиторами з приводу розподілу, використання і контролю за грошовими потоками підприємства;
- залучення і використовувати різні джерела фінансування;
- запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах [27, с. 22].

Дані завдання повинні вирішувати акціонери і менеджери підприємства з метою забезпечення безпечного і ефективного функціонування не тільки елементів фінансової системи підприємства, а й усіх взаємопов'язаних з нею елементів управління підприємством.

Фінансова безпека підприємства залежить від ефективності використання капіталу, реалізації належати чином управлінських функцій, якісне здійснення фінансового менеджменту, оновлення технологій та інформаційної бази. Важливими умовами та елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінка і управління економічними ризиками та адаптація до змін ринкової кон'юнктури.

Найважливішими факторами, що впливають на фінансову безпеку підприємства, є ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави. Насамперед, фінансова безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам [6, с. 644].

В результаті проведеного дослідження, нами визначено пріоритетні цілі правового регулювання фінансової безпеки підприємства та сформульовано наступні завдання:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи того суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- належний рівень правової захищеності усіх видів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційної бази, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [16, с. 68-69].

Вище наведені цілі передбачають формування ефективної та дієвої правової системи, яка організовуватиме забезпечення економічної безпеки та фінансової безпеки зокрема, а реалізація таких заходів дасть змогу досягти її належного рівня.

Для підприємств усіх форм власності та організаційно-правових форм, розробка стратегії фінансової безпеки та формування її у відповідний локальний нормативно-розпорядчий акт є частиною стратегії розвитку, за

допомогою якої її керівники вирішують дві найбільш важливі завдання, що становлять комерційну таємницю:

- розвиток нових або модернізація існуючих методів просування продукції та послуг на товарних і фінансових ринках, що дозволяють їй збалансувати надходження і розподіл грошових коштів з урахуванням розподілу різного роду ризиків і способів їх уникнення, пошук оптимальної структури капіталу;

- побудова фінансового менеджменту в ринковому середовищі, що характеризується високим ступенем невизначеності і можливим ризиком [93, с. 34].

Найбільш важливий аспект у вирішенні завдання правового забезпечення фінансової безпеки підприємств – побудова оптимальної структури її капіталу відповідно до загальноприйнятих планів, що дозволяє оптимізувати управління заборгованістю компанії та методи залучення додаткових грошових ресурсів на фінансовому ринку.

Отже, одним із елементів правової держави, основні засади побудови якої закладені у Конституції України виступає фінансова безпека держави, складовою частиною якої є фінансова безпека підприємств як суб'єктів виробничої діяльності, платників податків до бюджету, виплат заробітних плат найманим працівникам тощо. Метою правового регулювання управління фінансовою безпекою підприємств є забезпечення найефективнішого функціонування, найпродуктивнішої роботи суспільної фінансово-екологічної системи та ефективного використання ресурсів, забезпечення відповідного рівня трудового життя персоналу та якості господарських процесів підприємства, а також постійного нарощування наявного потенціалу та його стабільного розвитку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Трансформація правозастосовних механізмів системи забезпечення фінансової безпеки підприємства

Загрози фінансовим інтересам підприємства викликані дією не всієї сукупності факторів, які впливають на його інтереси та здійснення діяльності, а лише окремих факторів, що носять деструктивний вплив та вимагають посилення правового регулювання. Поняття фінансової безпеки підприємства включає захищеність його пріоритетних інтересів від впливів не тільки зовнішнього, але й внутрішнього характеру. Від того, наскільки повно визначено склад загрози фінансовим інтересам, наскільки точно можна забезпечити їх правове регулювання, залежить ефективність побудови всієї системи фінансової безпеки підприємства.

Умовами забезпечення фінансової безпеки підприємства повинні виступати такі, врегульовані нормами правових актів. елементи:

- 1) безперервний розвиток та вдосконалення фінансової системи підприємства;
- 2) наявність на підприємстві системи, яка спроможна задовольняти реалізацію фінансових інтересів, цілей і завдань;
- 3) збалансованість і комплексність фінансових інструментів, важелів та методів, які використовуються на підприємстві.

У сучасній літературі під системою розуміють організовану множину взаємопов'язаних компонентів та елементів, що взаємодіють між собою й зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставленої мети [54, с. 34].

На наш погляд, забезпечення фінансової безпеки підприємства можна розглядати як систему, оскільки вона відповідає основним положенням загальної теорії систем, серед яких:

- організація розглядається як цілісність з особливими властивостями, яка в той же час складається із елементів і підсистем зі специфічними властивостями, залишаючись відносно відокремленими вони вступають в стосунки між собою;

- можливе визначення «межі організації» та її середовища (зовнішнього оточення), а у складі останнього – виділення його частин. Це необхідно для з'ясування того, в яких формах організація як відкрита система вступає у взаємодію зі своїм середовищем та як середовище впливає на внутрішнє середовище організації;

- можливість вивчення динаміки організацій, що дозволяє здійснити дослідження процесів зростання, загального «життєвого циклу» організації тощо;

- система може розглядатися як підсистема або елемент іншої більш загальної системи – суперсистеми.

Основне призначення системи правового регулювання забезпечення фінансової безпеки підприємства полягає у створенні й реалізації умов, що забезпечують фінансову безпеку підприємства. Ці умови визначаються виходячи з критеріїв фінансової безпеки та її рівня.

Зважаючи на це вважаємо, що система забезпечення фінансової безпеки підприємств повинна починатись з формування загальної концепції її забезпечення. Враховуючи, що концепція – це система поглядів, ідей, цільових настанов, пронизаних єдиним, визначальним задумом, провідною думкою щодо постановки і шляхів вирішення виявлених проблем, вважаємо, що концепції забезпечення фінансової безпеки представляє собою комплексну систему поглядів на ключові інтереси машинобудівного підприємства у фінансовій сфері, принципи і засоби їх реалізації та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Головною метою системи є ідентифікація та нейтралізація фінансових загроз та небезпек і забезпечення фінансової безпеки в поточному і стратегічному періодах. Для реалізації мети слід дотримуватись ряду принципів, які перераховані нижче.

Так, принцип обґрунтованості передбачає, що вартість витрат на забезпечення фінансової безпеки підприємства не повинна перевищувати рівня реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівня фінансових можливостей підприємства.

Принцип своєчасності вимагає негайної реакції системи безпеки підприємства на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. При цьому особливо важливі попереджувальні, профілактичні заходи з метою недопущення небажаних для підприємства дій, явищ і подій.

Принцип стратегічної орієнтації передбачає розробку фінансової безпеки в інтеграції з головною стратегією підприємства.

Принцип науковості базується на вимогах об'єктивних економічних законів, врахуванні реальних умов та особливостей економіки, що обумовлюють необхідність використання світового досвіду здійснення інновацій.

Принцип планомірності полягає в координації всіх планів підприємства і врахування цільових завдань фінансової безпеки, залучення у ці процеси різних служб підприємства. Зазначений принцип передбачає безперервність забезпечення фінансової безпеки.

Принцип цільової спрямованості полягає в орієнтації на стратегічні та тактичні цілі розвитку підприємства, та має на меті забезпечення кінцевих результатів, а також те, що рішення, які торкаються забезпечення фінансової безпеки підприємства, не повинні вступати в протиріччя із стратегічними цілями;

Принцип оптимальності передбачає вибір варіанту інноваційного розвитку, який забезпечить максимальне задоволення інтересів споживачів і підприємства при наявних ресурсах.

Наведений перелік не є вичерпним. До визначених принципів можна додати й інші, але при цьому слід враховувати, щоб між ними не було протиріччя, оскільки наявність невідповідності або конфліктності принципів, на яких базується концепція забезпечення безпеки, породжує несумісність

складових, і, в кінцевому рахунку, призведе до невиконання основної мети. В концепцію створення системи фінансової безпеки підприємств обов'язково входять фактори, що впливають на забезпечення та функціонування такої системи. Здійснюючи дослідження забезпечення правової фінансової безпеки підприємств, ми дійшли до висновку, усю сукупність усіх факторів найчастіше поділяють на внутрішні і зовнішні.

Проте, на нашу думку, цього не достатньо. Враховуючи проведене дослідження (розділ 2) вважаємо, що для більшої інформативності їх варто поділити за спрямованістю дії. До внутрішніх чинників слід віднести:

- управлінські (діяльність керівників, діяльність персоналу, професіоналізм менеджерів, стратегічний менеджмент);
- фінансові (фінансова системи, фінансові інтереси власників, джерела фінансового з забезпечення, структура капіталу підприємства, величина чистого грошового потоку);
- організаційно-структурні (особливості господарської діяльності, особливості організаційної структури, особливості внутрішньої культури).

Зовнішні фактори впливу поділяються за рівнями на:

- макрорівні (політичні та соціальні, техногенні та форс-мажорні чинники, фінансова нестабільність та фінансова нестабільність держави, законодавчі зміни та зміни фінансово-кредитної політики держави, зміни внутрішнього попиту та пропозиції на продукцію, зміни попиту і пропозиції на ресурси);
- мезорівні (техногенні та форс-мажорні чинники, соціальні чинники, фінансова нестабільність, взаємозв'язки з регіонами, наявність ресурсів, зміни попиту та пропозиції);
- мікрорівні (рівень конкуренції на ринку машинобудівної продукції, поведінка партнерів по бізнесу та клієнтів, зміни попиту та пропозиції продукції, зміни цінової стратегії основними конкурентами).

Варто відмітити, що більшість респондентів у нашому дослідженні зазначили більший вплив зовнішніх факторів, проте не заперечуючи цього,

вважаємо, що вплив внутрішнього середовища має не менш значний вплив на фінансову безпеку підприємства, оскільки саме від особливостей господарської діяльності, діяльності керівників та фінансових інтересів власників, джерел фінансового з забезпечення, величини чистого грошового потоку безпосередньо залежить стан фінансової безпеки.

Вважаємо, що з практичної точки зору, структура системи правового забезпечення фінансової безпеки підприємства є трьохкомпонентною :

1. Підсистема забезпечення, яка складається з підсистем нормативно-правового та методичного, ресурсного та наукового забезпечення фінансової безпеки підприємства.
2. Функціональна підсистема, яка базується здійсненні управлінського процесу з використанням загальних функцій управління.
3. Цільова підсистема, яка базується на визначенні цілей та результатів діяльності підприємства.

Виходячи із вищевикладеного, на нашу думку, для забезпечення фінансової безпеки підприємства потрібно мати ефективну систему забезпечення, яка складається із підсистем: інформаційної, наукової, правової, нормативної, які забезпечують взаємозв'язок із зовнішнім середовищем підприємства, а також характеризують внутрішнє середовище підприємства та сприяють ефективності функціонування.

Інформаційне забезпечення системи забезпечення фінансової безпеки підприємств представляє безперервний і цілеспрямований відбір різноманітної необхідної інформації, які необхідні для аналізу, прогнозування ситуації на вітчизняному та світовому ринках за всіма складовими фінансової безпеки підприємства.

Наукове забезпечення системи забезпечення фінансової безпеки підприємств включає наукові підходи, розробки, дослідження, поширення зв'язків між науковцями і виробниками, розроблення науково-практичних заходів щодо покращання діяльності підприємства для досягнення відповідного рівня фінансової безпеки підприємства.

Правове забезпечення системи забезпечення включає: вивчення та використання законів та підзаконних актів, які регулюють діяльність підприємств галузі (і зокрема питання фінансового регулювання).

Нормативне забезпечення системи забезпечення фінансової безпеки підприємств включає: нормативи, міжнародні стандарти, галузеві стандарти, стандарти підприємства, технічні умови, інструкції, колективний договір, положення, угоди та інші документи. Нормативне забезпечення повинно враховувати зміни й вимоги, які ставляться до підприємства у сучасних умовах. Розвиток цієї підсистеми суттєво впливає на якість виробництва продукції та організації праці, а значить здійснює опосередкований, але значний вплив на рівень фінансової безпеки підприємства.

Ресурсне забезпечення системи забезпечення фінансової безпеки підприємств включає:

- високий науковий рівень розробок ресурсозберігаючих технологій;
- знаходження нових джерел і форм ресурсного забезпечення;
- вибір прогресивних логістичних технологій матеріальних потоків; вибір сучасних інформаційних технологій нормування, планування, обліку і контролю витрачання ресурсів (в першу чергу фінансових);
- аналіз ефективності використання ресурсів.

Функціональна підсистема включає в себе підсистеми формування, управління та підтримки фінансової безпеки машинобудівного підприємства з виділенням структури, функцій, методів управління, засобів формування, управління та підтримки з врахуванням елементів структури фінансової безпеки підприємства [48, с. 45].

Організаційна структура забезпечення фінансової безпеки залежить від виробничої структури підприємства, яка, обумовлюється спеціалізацією та масштабами виробництва, рівнем техніки і технології, що застосовується, формами організації праці, а також ступенем розвитку комерційних відносин. На неї також впливають цілі розвитку підприємства, внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування.

Метою функціонування організаційної структури є:

- своєчасне виявлення і надання інформації про реальні та потенційні зовнішні фінансові загрози функціонування;
- розробка пропозицій з усунення негативних наслідків або їх попередження;
- проведення заходів та відповідальність за їх реалізацію.

Формування системи фінансової безпеки підприємства повинен передбачати взаємозв'язок чітко визначених цілей і завдань кожного структурного елемента системи, обираючи оптимальні шляхи реалізації рішень.

Основні принципи функціонування організаційної структури підсистеми функціонування в рамках концепції безпечної діяльності підприємства полягають у наступному:

- 1) задоволення, як загальних потреб підприємства, так і його працівників;
- 2) гнучкість структури економічного потенціалу, що забезпечує стабільне функціонування, як в поточному періоді, так і у майбутньому;
- 3) постійне очікування загроз;
- 4) здатність швидко реагувати на загрози та ефективно використовувати існуючі можливості;
- 5) ефективна інформаційна забезпеченість процесів управління фінансовою безпекою підприємства.

Вважаємо, що найбільш доцільним є застосування центрів відповідальності, виходячи із їх сутності: це сфера (сегмент) діяльності, у межах якої встановлено персональну відповідальність менеджера за показники, які він повинен контролювати.

Основними вимогами до виділення типу центрів відповідальності підприємств, на нашу думку, мають бути наступні:

- зв'язок із організаційною структурою підприємства;

- встановлення (виділення) показників оцінки діяльності центрів відповідальності;
- розподіл сфери повноважень і відповідальності керівників за досягнення показників діяльності кожного центру відповідальності;
- забезпечення системи контролю за виконанням показників діяльності центрів відповідальності.

Виходячи із сутності та виокремлення елементів фінансової безпеки підприємств, вважаємо за доцільне виділити три основні типи центрів відповідальності у складі машинобудівного підприємства: центр прибутку, центр витрат, центр розрахунків. При цьому центр витрат це структурний підрозділ чи група підрозділів підприємства, керівники яких відповідають лише за витрати. Центр прибутку - структурний підрозділ чи група підрозділів підприємства, які відповідають за фінансові результати діяльності підприємства. Центр розрахунків - це структурний підрозділ чи група підрозділів підприємства, які несуть відповідальність за своєчасність та повноту розрахунків із контрагентами.

Підсистема управління повинна забезпечувати збалансованих рішень у забезпеченні захисту фінансових інтересів та управлінні діяльністю, враховувати альтернативні шляхи забезпечення безпеки, при чому вибір конкретного заходу має відповідати фінансовій стратегії і тактиці підприємства.

У процесі реалізації своєї головної мети управління фінансовою безпекою підприємства направлено на вирішення таких завдань:

- встановлення пріоритетних інтересів, що потребують захисту у процесі розвитку підприємства;
- діагностика зовнішніх і внутрішніх загроз фінансовій безпеці;
- забезпечення нейтралізації загроз або мінімізація збитку від існуючих небезпек.

Зазначимо, що фінансові інтереси – економічні цінності, потреби власників, керівників і персоналу підприємства, реалізація яких забезпечує досягнення мети діяльності підприємства.

Правове регулювання включає наступні методи: інституційно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні, організаційно-технологічні, інформаційні, соціально-психологічні.

Забезпечення фінансової безпеки з використанням інституційно-правових методів передбачає:

- запровадження моніторингу рівня фінансової безпеки та її складових, прогнозування загроз, ризиків та розробку заходів щодо їх нейтралізації;
- коригування планових показників діяльності у контексті забезпечення безпеки; моніторинг законодавства та захист підприємства від дій і рішень органів державного управління;
- управління інституційними характеристиками безпеки в межах юридичних відносин із контрагентами;
- реєстрацію документів, прав власності.

За допомогою адміністративних методів управління відбувається:

- формування організаційної структури;
- визначення повноважень та відповідальності посадових осіб, розпорядку роботи, порядку дій у тій чи іншій ситуації;
- регламентування інших дій суб'єктів управління фінансовою безпекою.

Через використання економічних методів відбувається вплив суб'єктів управління на параметри фінансової діяльності підприємства. Обов'язковим елементом є фінансові методи (інвестування, кредитування, оподаткування, планування, прогнозування, самофінансування, система розрахунків, страхування, фінансування та інші), як способи впливу фінансових відносин на господарський процес.

Організаційно-технологічні методи спрямовані на підвищення ефективності управління безпекою. Інформаційні методи передбачають оперативне реагування на загрози інформаційного характеру. Використання соціально-психологічних методів в управлінні спрямовані на підвищення рівня мотивації персоналу в системі забезпечення безпеки підприємства.

Їх застосування передбачає:

- реалізацію заходів матеріального стимулювання;
- створення ефективної системи морального заохочення працівників;
- підбір кадрів з урахуванням психологічних характеристик працівників; діагностику психоемоційного стану працівників;
- підтримку ініціативи;
- забезпечення перспективного соціального й професійного росту;
- інформування про результати праці; укладання договорів, взаємних зобов'язань, об'єднання інтересів працівників; бесіди, пропаганду та агітацію, призначені для поширення і роз'яснення політики керівництва у сфері фінансової безпеки; розробку правил поведінки;
- створення атмосфери корпоративного духу; формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі; формування неформальних комунікацій.

В управлінні фінансово-економічною безпекою підприємства необхідне комплексне застосування зазначених груп методів правового впливу. Управління у системі забезпечення фінансової безпеки, як складової функціональної підсистеми, забезпечує виконання двох груп функцій.

До першої належать: 1) розробка фінансової стратегії діяльності підприємства; 2) формування ефективних інформаційних систем, які забезпечують відстеження внутрішньої і зовнішньої фінансової інформації та забезпечують вибір і обґрунтування варіантів управлінських рішень; 3) проведення комплексного аналізу аспектів фінансової безпеки підприємства; 4) проведення фінансового планування діяльності підприємства; 5) розробка системи стимулювання реалізації прийнятих управлінських рішень; 6)

здійснення ефективного контролю за реалізацією прийнятих управлінських рішень.

Друга група функцій передбачає засоби правового регулювання щодо управління: 1) активами (оборотними, необоротними, оптимізація їх складу); 2) капіталом (власним, залученим, оптимізація його структури); 3) інвестиціями (реальними та фінансовими); 4) грошовими потоками (грошові потоки від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності); 5) фінансовими ризиками (управління складом фінансових ризиків, управління профілактикою фінансових ризиків, управління страхуванням фінансових ризиків) [94].

Різниця між зазначеними групами функцій полягає у теоретичному аспекті діяльності фінансового управління в першому блоці функцій та прикладній діяльності – у другому. Сучасна економічна наука пропонує достатньо широкий арсенал інструментів управління. Вони можуть суттєво відрізнитися за напрямом дії і силою впливу тощо. Їх групування дасть можливість відобразити функціональне призначення та допоможе спростити надання рекомендацій щодо вибору конкретного набору інструментів для подолання певних видів загроз.

До них, зокрема, належать: 1) фінансово-економічні – спрямовані на покращання фінансових показників діяльності підприємства; 2) ресурсно-технологічні – спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів підприємства; 3) стратегічні – спрямовані на кардинальні та довготермінові зміни у сфері менеджменту підприємства.

Підсистема підтримки фінансової безпеки передбачає усунення існуючих небезпек, запобігання потенційним загрозам, компенсації збитку та відновлення безпеки (збільшення прибутків, зниження витрат, продажу активів, комплексна стратегія відновлення).

Головна мета забезпечення фінансової безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в поточному періоді і на перспективу.

Отже, важливими елементами правового забезпечення фінансової безпеки підприємства є цільова підсистема. Загалом цілі забезпечення фінансової безпеки підприємства пропонується структурувати таким чином:

- ринкові цілі – забезпечення розширення ринків збуту, збільшення реалізації обсягів продукції; критерії: частка ризику, обсяг реалізації, зміна пропорцій, пріоритетів у товарній політиці;

- виробничі цілі – забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу суб'єкта господарювання; критерії: обсяг виробництва, показники якості;

- фінансові цілі – забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства; критерії: прибуток, рентабельність, фінансова стійкість, приріст власності тощо;

- соціальні цілі – досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу; ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів; критерії: рівень життя працівників, заробітна плата, соціальний захист інше.

Для підвищення фінансової безпеки важливо впроваджувати заходи, які призведуть до ефекту синергії при використанні ресурсів підприємства. Отже, результатами забезпечення фінансової безпеки підприємств, на нашу думку є: 1) підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств; 2) зменшення фінансових втрат від загроз, небезпек і ризиків; 3) зростання вартості підприємства; 4) задоволення інтересів власників підприємства; 5) задоволення інтересів трудового колективу підприємства; 6) виконання фінансових вимог партнерів.

Головним результатом правового забезпечення системи фінансової безпеки підприємства є, насамперед, забезпечення фінансових інтересів підприємства. Отже, перераховані складові системи правового забезпечення фінансової безпеки підприємства дозволять активізувати зусилля з метою підвищення рівня фінансової безпеки підприємства і досягнення головної мети діяльності підприємства.

3.2 Перспективи формування стратегії нормативно-правового регулювання фінансової безпеки вітчизняних підприємств

В умовах ринкової економіки, фінансової кризи, прискорення процесу глобалізації і посилення конкуренції на світовому ринку захист національних інтересів та забезпечення національної безпеки набувають важливого значення і потребують системних і скоординованих дій усіх ланок влади та підприємницького суспільства.

Ефективна система економічної безпеки країни, гарантуючи економічну незалежність та стабільність економіки в цілому, неможлива без створення належного механізму регулювання фінансової безпеки кожного підприємства. В свою чергу, підприємства, які є складовими економіки країни, створюють робочі місця, чим забезпечують зайнятість населення, і в процесі фінансово-господарської діяльності беруть на себе ризики. Такі суб'єкти господарювання платять податки до бюджетів усіх рівнів, тому стан кожного конкретного з них входить у сферу інтересів громадян, суспільства і держави загалом. Тобто формування інтересів фінансової безпеки залежить від кожного суб'єкта господарювання, і цей вплив є взаємним, оскільки фінансовий стан підприємств може безпосередньо впливати на стан національної економіки, а через неї й на світову економіку.

Як показують результати власних досліджень, на сьогодні розглядаються науковцями лише загальнонаукові положення щодо фінансової безпеки підприємства, не виділяючи особливості нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Разом з тим, аналізуючи стан нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки підприємств, доходимо висновку, що в законодавстві рівень фінансової безпеки підприємства фактично не виокремлено. Найбільш можливі причини цього, на нашу думку, наступні:

- масштаб подій на рівні підприємства є несуттєвим у порівнянні з рівнем країни, регіону або галузі;

- процес законотворчості йде за напрямом «від загального до часткового», і тому до рівня підприємства законодавці ще не дійшли;

- підприємства є надзвичайно різними об'єктами за організаційно-правовою формою, формою власності, галузями економіки, масштабами діяльності, ступенем конкуренції у галузі (регіоні), економічними показниками, а тому створити для них єдині загальноприйняті правові основи досить важко або практично неможливо.

У процесі взаємодії підприємство і держава розподіляє між собою функції при забезпеченні фінансової безпеки, а саме: підприємства формують систему забезпечення фінансової безпеки, а держава при цьому виступає гарантом дотримання і виконання її на законодавчому рівні.

Тому вирішення проблеми фінансової безпеки, включаючи і законодавче його забезпечення, слід вести не тільки на рівні держави, регіону, галузі, а й на рівні підприємства. Захист інтересів підприємств національної економіки є значним елементом як внутрішньої, так і зовнішньої політики більшості урядів розвинених країн світу.

Досягнення цілей забезпечення фінансової безпеки підприємства можливе лише при ефективній побудові системи фінансової безпеки підприємства і її постійному вдосконаленні, що не можливо без підтримки держави. При цьому, на державному рівні при забезпеченні фінансової безпеки підприємств необхідно:

- створити нормативно-правову базу, що регламентуватиме діяльність підприємств при забезпеченні їх фінансової безпеки;
- розробити положення, які повинні містити обов'язкові рекомендації стосовно забезпечення фінансової безпеки підприємств;
- на галузевому рівні розробити методичні рекомендації для виявлення відхилень критеріїв фінансової безпеки підприємств від порогових значень та здійснення заходів з прогнозування, недопущення і ліквідації фінансових загроз;

- визначити підприємства, які належать до сфери національних економічних інтересів; фінансова безпека таких підприємств повинна контролюватися спеціальними службами держави;

- держава повинна обмежити негативний вплив інших держав та підприємств на національну економіку в цілому і підприємства зокрема, в деяких галузях господарювання має бути обмежена діяльність іноземних суб'єктів господарювання.

Оскільки підприємства національної економіки і державні служби є частинами єдиної економічної системи, то чим менше суперечностей і конфліктів виникає у цій системі, то тим краще працює вся система в цілому. Разом з тим, поки основною роботою департаментів фінансової безпеки буде боротьба з податковими правопорушеннями підприємств, поки державні служби служитимуть знярядям недружніх поглинань підприємств та засобом недобросовісної конкуренції, фінансова безпека підприємств буде на стабільно низькому рівні. Зрештою, це неминуче позначиться і на рівні економічного розвитку держави.

Як це не дивно, в офіційних документах України відсутнє поняття фінансової безпеки підприємства (організації, юридичної особи).

Взагалі це певною мірою відображає ставлення держави до підприємництва. У Концепції економічної безпеки України подається визначення лише економічної безпеки, яка розглядається як «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів» [6].

Відповідно до Концепції фінансової безпеки України фінансова безпека – це «складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола

негативних чинників (загроз). Основними критеріями фінансової безпеки є достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість та ліквідність, які уможливають нормальне існування та розвиток зазначених суб'єктів економічного життя» [6].

У національній доповіді «Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні» зазначено, що «одночасно з оцінкою ефективності функціонування та рівня захисту життєво важливих інтересів суб'єктів господарювання від внутрішніх і зовнішніх загроз економічна безпека підприємництва є структурною характеристикою проблем взаємоузгодженості державного регулювання та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності і суспільства, оцінкою структурної збалансованості розвитку економіки». Додається «системність і складність проблеми зміцнення економічної безпеки підприємництва, що доводить необхідність удосконалення, в першу чергу, нормативно-методичного забезпечення вітчизняної державної політики у цій сфері.

Необхідно, щоб цільові заходи органів державного управління всіх рівнів базувались на затвердженій стратегії, генеральною метою якої є задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності шляхом забезпечення вільного, рівного доступу, сприятливе економіко-правове середовище здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно-збалансований розвиток підприємництва, а через нього – економіки і суспільства» [17].

Разом з тим, у доповіді йдеться про доцільність розробки стратегії забезпечення економічної безпеки, нормативно-правової бази у сфері національної економічної безпеки та нормативної бази, яка б визначала засади функціонування і розвитку підприємництва, а також відповідні програмні документи стратегічного і поточного планування [7].

Фахівці російського Міністерства економіки визначають економічну безпеку держави як «стан можливості та готовності економіки забезпечити стійкість економічного становища суспільства та держави в умовах

внутрішніх і зовнішніх загроз та впливів» [81]. В інших нормативно-правових актах України поняття безпеки адекватне поняттю стійкості і стабільності процесу суспільно-економічного розвитку, оскільки виокремлюють підхід до економіки як до динамічної системи, що розвивається за рахунок власних механізмів.

На сьогодні ефективність господарської діяльності підприємств залежить від адекватного державного регулювання економіки, яке здійснюється за допомогою системи економічних важелів і стимулів у вигляді одночасно економічних, фінансових, соціальних і політичних умов господарювання. При цьому враховується часовий чинник розвитку, виділяються тактичні і стратегічні завдання, необхідність і можливість поєднання інтересів держави і суб'єктів господарювання. Отже, для формування системи забезпечення національної фінансової безпеки України необхідно враховувати траєкторію розвитку.

Таким чином, забезпечення національної фінансової безпеки є виключно прерогативою держави, оскільки ніхто інший не спроможний вирішити це завдання у повному обсязі. Держава повинна створити відповідну систему самозбереження, яка, з одного боку, дозволила б національній економіці стійко розвиватися, а з іншої – автоматично приводила б в рух захисні механізми при виникненні в сфері фінансів форс-мажорних обставин.

Структура системи національної економічної безпеки держави в спеціальній літературі розглядалася неоднозначно. Так, в Концепції фінансової безпеки України зазначено, що «сутність фінансової безпеки з точки зору системного підходу полягає в збереженні та укріпленні міжсистемних зв'язків, забезпеченні існування та розвитку кожної підсистеми, виходячи з інтересів фінансової системи в цілому.

Під фінансовою системою розуміється:

- 1) сукупність сфер та форм фінансових відносин;
- 2) сукупність фінансових агентів, які діють у межах країни» [6].

Разом з тим під фінансовим агентом розуміють учасника фінансових відносин, який в міру своїх законних повноважень та функцій бере участь у фінансових відносинах у межах країни. До фінансових агентів належить:

- 1) державні установи, які виконують функції управління фінансовою системою та її окремими ланками, а також функції нагляду;
- 2) фінансові установи, які безпосередньо беруть участь у формуванні фінансових потоків та фінансової практики в межах країни;
- 3) приватні особи, які виступають контрагентами фінансових установ та держави в процесах формування фінансових потоків.

І додається, що елементами фінансової безпеки України є:

- 1) ефективність фінансової системи, тобто її здатність забезпечувати досягнення стратегічних та тактичних цілей розвитку держави;
- 2) незалежність фінансової системи, тобто здатність держави самостійно визначати цілі, механізми та шляхи її функціонування;
- 3) конкурентоспроможність фінансової системи, тобто її здатність повноцінно виконувати свої завдання та функції в умовах існування та впливу фінансових систем інших країн та світових фінансових агентів [26].

На думку Є. Олейникова, «національна економічна безпека – це такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток держави в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [60, с.99].

Як зазначає Г. Пастернак-Таранушенко, національна економічна безпека є базою для будь-яких інших напрямів, відгалужень і проявів безпеки держави, оскільки все у світі, державі і житті окремої людини має під собою економічну основу [67, с.119].

Так, М. Ю. Погосова під системою національної економічної безпеки мають на увазі всю сукупність державних інститутів, процесів соціальної практики і життєдіяльності людей, суб'єктів діяльності, духовних цінностей і

культурних норм, які так або інакше пов'язані із захистом від загроз цілісності держави, з ефективністю її функціонування, з діяльністю для реалізації її найважливіших цілей [65].

На думку Н.А. Сибірського, національна економічна безпека є складною багаторівневою системою, побудованою за принципом глобальності охоплених проблем. Перший рівень займають проблеми світового господарства, другий – держави, третій – регіону (міста, району), четвертий – підприємства (організації), п'ятий – особи. При цьому визначальну роль у забезпеченні національної економічної безпеки відіграє соціально-економічна компетентність влади – система знань, умінь і навиків її представників, що дозволяє владі орієнтуватися в різних соціально-економічних ситуаціях, враховувати наслідки схвалюваних рішень, впливати на хід подій з позиції прав людини і забезпечення національних інтересів [82].

На думку В.В. Бурцева, обов'язок інститутів влади створювати механізми захисту національних економічних інтересів і протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на економічний розвиток держави має бути закріплений у Конституції. Тому забезпечення національної економічної безпеки вимагає створення відповідної інфраструктури, яка має бути у структурі всіх гілок влади. В рамках виконавчої влади – за сферами розподілу відповідальності, тобто національну і економічну безпеку в цілому, та за функціональними напрямками економічної безпеки. Ієрархія влади і відповідних владних структур визначає і похідну інфраструктуру системи економічної безпеки держави [13, с. 45].

Проте не потрібно ототожнювати ефективність системи забезпечення безпеки із закріпленням функцій органів державної влади в Конституції. По-перше, закріплення норм зовсім не означає їх дотримання; по-друге, ефективне забезпечення національної економічної безпеки – це насамперед адекватне до зовнішніх і внутрішніх умов управління, яке неможливе без наявності адекватних і ефективних механізмів управління і створення дієвої

системи контролю за виконанням управлінських рішень на всіх етапах забезпечення національної економічної безпеки.

Слід розрізняти два системних утворення, що належать до національної системи фінансової безпеки: систему національної фінансової безпеки і систему забезпечення національної фінансової безпеки. Перша пов'язана з виконанням основної функції – функції розвитку, друга – із забезпечуючою функцією, тобто з функцією забезпечення безпеки фінансового розвитку.

Таким чином, поняття «система забезпечення національною фінансовою безпеки» включає два основні аспекти: наявність відповідних структур і певного процесу прийняття ефективних управлінських рішень. Система забезпечення національної фінансової безпеки – це механізм, що дозволяє перетворити прийняту державою стратегію в області національної фінансової безпеки в скоординовану діяльність конкретних відомств, суспільних об'єднань і громадян на основі чинного законодавства.

На нашу думку, систему забезпечення фінансової безпеки можна представити у вигляді сукупності елементів, що забезпечують правове, нормативне і ресурсне функціонування системи фінансової безпеки.

При цьому найважливішим елементом системи забезпечення національної фінансової безпеки є регулювальна роль держави. Вона насамперед повинна включати уточнення національно-державних інтересів і визначення пріоритетів у господарській діяльності при забезпеченні національної фінансової безпеки, проведення економічного моніторингу і розробки заходів для виходу із зони критичних значень, організацію роботи з виявлення, попередження, а у разі потреби, запобігання виявленим небезпекам і загрозам. Ключова функція держави полягає в тому, щоб забезпечити стабільність суспільства, його самозбереження і розвиток, відобразити можливі загрози безпеці не тільки країни, а й кожного суб'єкта господарювання.

Проте розвиток суспільства і його демократичних інститутів об'єктивно вимагають розробки і впровадження в соціальну практику дієвого

цивільного і суспільного контролю над системою безпеки країни, що відповідає формам, змісту і практиці, які прийняті в розвинених країнах світу. Відсутність політико-правового обґрунтування і ефективних механізмів такого контролю веде до того, що ключові, життєво важливі для держави і нації рішення приймаються вузьким колом осіб, – представниками виконавчої влади і великих фінансово-промислових груп, і, зазвичай, недоступні для розгляду та оцінки громадськості.

Ефективність стратегії забезпечення фінансової безпеки, раціональне використання наявних фінансових ресурсів повною мірою залежить від визначення зовнішніх і внутрішніх загроз у фінансовій сфері та створення адекватної системи протидій і нейтралізації цих загроз.

Суспільний контроль над системою і структурою фінансової безпеки є багатограним поняттям, що вимірює рівень демократизації держави і суспільства в цілому. Розвиток суспільства і формування ефективного контролю над сферою фінансової безпеки є важливою частиною системи забезпечення національної економічної безпеки.

Оскільки «суб'єктами забезпечення фінансової безпеки України є рівною мірою усі її фінансові агенти в межах їх функцій та ролі у фінансових потоках», тому, на наш погляд, у систему забезпечення фінансової безпеки доцільно залучити експертів, які б відповідали за ефективність прийняття управлінських рішень і забезпечували професійну оцінку існуючих показників. Неможливо створити захисну систему без законодавчого закріплення мети і завдань її функціонування, переліку органів, наділених відповідними повноваженнями і експертами, які відповідають за ефективність прийнятих рішень.

У зв'язку з тим, що фінансова безпека безпосередньо пов'язана зі стійким розвитком і розглядається як його інтегральна складова, вважаємо, що в правовому полі демократичної держави фігурують як державні органи і посадові особи, так і незалежні громадські організації, які, керуючись своїми

деклараціями, статутами, програмами і т. д., можуть бути експертами в даній області.

Таким чином, суспільні структури і організації є не тільки необхідним компонентом, але й повноправним партнером держави в розробці правових та нормативних документів фінансової безпеки. Загалом, система фінансової безпеки – це сукупність державних структур і громадських організацій, що функціонують у сфері фінансів і управління, а також відповідна підсистема законодавчих актів держави, нормативних документів спільних державних та недержавних організацій та дотримання розроблених показників та індикаторів фінансової безпеки.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що фінансова безпека підприємств безпосередньо пов'язана з національною безпекою держави, які у взаємодії розподіляють між собою функції забезпечення фінансової безпеки, а саме: підприємства формують систему забезпечення фінансової безпеки, а держава при цьому виступає гарантом дотримання і виконання її на законодавчому рівні. З огляду на це, доцільно створити дієвий механізм нормативно-правового регулювання фінансової безпеки підприємства, що дозволив б формувати систему забезпечення фінансової безпеки у вигляді таких його елементів, як правове, нормативне і ресурсне функціонування системи фінансової безпеки. Перспективним напрямом даного дослідження є розробка стратегії, тактики фінансової безпеки, а також методики визначення фінансової безпеки підприємств та закріплення їх на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі здійснено системні узагальнення теоретичного та практичного характеру, запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні правової проблеми фінансової безпеки вітчизняних підприємств. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків.

1. Важливою складовою економічної безпеки є її фінансова безпека. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Фінансову безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її матеріальну основу і, разом з тим, як взаємозв'язану систему певних рівнів. Оскільки стан національної безпеки держави залежить від стану економіки, її ефективності, мобільності. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств, підризу системи життєзабезпечення держави та втратою її суверенітету.

2. Формування і практична реалізація дієвого правового механізму забезпечення фінансової безпеки передбачає, перш за все, з'ясування суті даного поняття, визначення факторів, що впливають на її стан, дослідження взаємопов'язаності окремих складових цієї складної за внутрішньою будовою. В сучасних умовах відсутнє єдине усталене визначення поняття «фінансова безпека». Ця дефініція для підприємства розглядається як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин. Для держави – стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання.

3. Встановлено, що систему забезпечення фінансової безпеки можна представити у вигляді сукупності елементів, що забезпечують правове, нормативне і ресурсне функціонування системи фінансової безпеки. Найважливішим елементом системи забезпечення національної фінансової безпеки є регульовальна роль держави у господарській діяльності з метою забезпечення стабільності суспільства, його самозбереження і розвитку, відображення можливих загроз безпеці не тільки країни, а й кожного суб'єкта господарювання. Ефективність стратегії забезпечення фінансової безпеки, раціональне використання наявних фінансових ресурсів повною мірою залежить від визначення зовнішніх і внутрішніх загроз у фінансовій сфері та створення адекватної системи протидії і нейтралізації цих загроз.

4. У зв'язку з тим, що фінансова безпека безпосередньо пов'язана зі стійким розвитком і розглядається як його інтегральна складова, вважаємо, що в правовому полі демократичної держави фігурують як державні органи і посадові особи, так і незалежні громадські організації, які, керуючись своїми деклараціями, статутами, програмами і т. д., можуть бути експертами в даній області. Таким чином, суспільні структури і організації є не тільки необхідним компонентом, але й повноправним партнером держави в розробці правових та нормативних документів фінансової безпеки. Загалом, система фінансової безпеки – це сукупність державних структур і громадських організацій, що функціонують у сфері фінансів і управління, а також відповідна підсистема законодавчих актів держави, нормативних документів спільних державних та недержавних організацій та дотримання розроблених показників та індикаторів фінансової безпеки.

5. Встановлено, що фінансова безпека підприємств безпосередньо пов'язана з національною безпекою держави, які у взаємодії розподіляють між собою функції забезпечення фінансової безпеки, а саме: підприємства формують систему забезпечення фінансової безпеки, а держава при цьому виступає гарантом дотримання і виконання її на законодавчому рівні. З огляду на це, доцільно створити дієвий механізм нормативно-правового

регулювання фінансової безпеки підприємства, що дозволив б формувати систему забезпечення фінансової безпеки у вигляді таких його елементів, як правове, нормативне і ресурсне функціонування системи фінансової безпеки. Перспективним напрямом даного дослідження є розробка стратегії, тактики фінансової безпеки, а також методики визначення фінансової безпеки підприємств та закріплення їх на законодавчому рівні.

6. Доведено, що основними правовими принципами забезпечення фінансової безпеки підприємства мають стати: первинність закону під час діяльності із забезпечення фінансової безпеки; необхідність розробки, прийняття і реалізації державної стратегії забезпечення фінансової безпеки; збалансованість фінансових інтересів особи, підприємства, держави; використання методології стратегічного планування для безпеки фінансово-кредитної сфери; необхідність постійного відстеження загроз фінансовій безпеці тощо. Встановлено, що на сьогодні в Україні фінансова безпека суб'єктів підприємництва недостатньо регулюється державою. Відсутні в необхідному обсязі відповідні законодавчі акти, що, звісно, негативно впливає на рівень фінансової безпеки підприємств.

7. Визначено, що загрози фінансовій безпеці України – це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у фінансовій сфері. Загрози ускладнюють реалізацію фінансових інтересів. Завданням держави є формування правових інструментів виявлення фінансових загроз, визначення рівня їх небезпеки, реалізація заходів щодо запобігання та усунення загроз. Встановлено, що протидія загрозам фінансовій безпеці підприємств потребує від персоналу підприємства чи залучених фахівців спеціальних умінь та навичок. Необхідно права та обов'язки служб безпеки суб'єктів господарювання визначити на рівні Закону України «Про служби безпеки суб'єктів господарювання», який спрямувати на визначення правових, та організаційних основ функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання. Доцільною є розробка стратегії забезпечення фінансової

безпеки, нормативно-правової бази у сфері національної економічної безпеки та нормативної бази, яка б визначала засади функціонування і розвитку підприємництва, а також відповідні програмні документи стратегічного і поточного планування.

8. Визначено основні положення сутності поняття «фінансовий стан підприємства» і його вплив на фінансову безпеку підприємства, під яким будемо розуміти сутнісну характеристику діяльності підприємства у певний період, що визначає реальну та потенційну можливість підприємства забезпечувати достатній рівень фінансування фінансово-господарської діяльності та здатність ефективно здійснювати управління фінансовою безпекою. Фінансова стійкість підприємства як здатність підприємства функціонувати й розвиватися, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику.

9. Встановлено, що цільові заходи органів державного правового регулювання всіх рівнів базувались на затвердженій стратегії, метою якої є задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності шляхом забезпечення вільного, рівного доступу, сприятливе економіко-правове середовище здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно-збалансований розвиток підприємництва, економіки і суспільства. Розроблено елементи правового регулювання фінансової безпеки підприємства, особливістю якої є розкриття причин і наслідків господарської діяльності з урахуванням суб'єктивного фактору безпеки, а також пошук методів по виявленню фінансової безпеки й оцінка їх впливу на кінцеві показники діяльності підприємства. Головною метою фінансово-правового регулювання є дослідження фінансового стану й основних результатів фінансової діяльності підприємства для виявлення ризиків і резервів подальшого підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного та безпечного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
2. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 632 с.
3. Адміністративне право зарубіжних країн: навчальний посібник / Під ред. А.М.Подольки. – К.: МАУП, 2016. – 464 с.
4. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – №4. – С. 7 – 25.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 2009. – 338с.
6. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : Монографія / Олександр Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
7. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2006. – 776 с.
8. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: монографія; за заг. ред. Л. Л. Тарангул. Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, Київ : Фенікс, 2012. 532 с.
9. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III – [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
10. Бюджетний менеджмент : [підручник] / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
11. Варналій З.С. Економічна безпека: [навчальний посібник]. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

12. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
13. Вабищевич С.С. Підприємницьке право: стан та перспективи розвитку підприємницької діяльності: монографія. У 2 т. / С.С. Вабищевич. – Мінськ: Молодіжне, 2008. – Т.1 – 498с.
14. Вабищевич С.С. Господарське право / С.С. Вабищевич, І.А. Маньковський. – 5-е вид., Зм. і доп. – Мінськ: Молодіжне, 2011. – 304 с.
15. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [моногр] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
16. Вихристюк О.С. Нормативно-правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємств. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nprmaup/2010_2/pdf
17. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / за ред. О.Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2011. – 733с.
18. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2013. – № 8. – С. 65–67.
19. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436 – IV (Редакція станом на 03.09.2018) – [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://www.rada.gov.ua>.
20. Господарське право України: навч. посіб.; за заг. ред. проф. Н.О.Саніахметової. – Х.: «Одіссей», 2005. – 608 с.
21. Голосніченко І.А. Адміністративне право України: основні поняття: навч. посіб. [Електронний ресурс] / За заг. ред. І.П. Голосніченка. – К.: ГАН, 2015. – 232 с. – Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua/>
22. Гривківська О.В. Забезпечення фінансової безпеки сільського господарства: [Монографія]. / О.В. Гривківська – Тернопіль: Астон, 2012. – 340 с.

23. Горячева К.С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячева // Право і суспільство. – 2017. – №2 (28). – С. 96–103.
24. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К., 2011. – 122с.
25. Данілян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : [навч. посіб.] / О.Г. Данілян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов; худож.-оформлювач С.І. Правдюк. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.
26. Дерещ В.А. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері господарювання / В. А. Дерещ // Часопис Київськ. ун-ту права. – 2008. – № 4. – С. 89–95.
27. Добровольська В. Прогнозування і планування як засоби державного регулювання господарської діяльності / В. Добровольська //Право України. – 2009. – № 8. – С.94-98.
28. Донець Л.І., Економічна безпека підприємства: [Навч. посіб.] / Л.І. Донець, Н.В. Вашенко – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
29. Фінансова безпека: навчальний посібник. / За ред.. А.Ю. Нашинець-Наумової. – К : ПП Леся, 2017. – 512 с.
30. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / Микола Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. – 309 с.
31. Єрмошенко М. Фінансова безпека / Микола Єрмошенко // Віче. – 1998. – № 11. – С. 61–73.
32. Загорельская Т.Ю. Финансовая безопасность предприятия как объект управления. / Т.Ю. Загорельская // Научные труды ДонНТУ. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – Вып.103-4. – С. 215-218.
33. Зубок М.І. Безпека банків / М.І. Зубок. – К., 2002. – 306с.
34. Зубок М.І. Економічна безпека. / М.І. Зубок. – К., 2007. – 256с.
35. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 232с.

36. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36; №37. – Ст.446.
37. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х // Відомості Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
38. Коженювські Л. Безпека менеджерів. Суб'єктивні та об'єктивні аспекти безпеки / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 86–94.
39. Коженювські Л. Управління безпекою / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1 (31). – С. 147–154.
40. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
41. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко- правовий аспект: навч. посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
42. Копилов В.А. Єфименко Т.І. Метрологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки держави / Стратегічна панорама, 2007. – №3. – С. 38– 45.
43. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло та ін., за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388с.
44. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. Режим доступу - <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
45. Концепція фінансової безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.ufs.com.ua.
46. Кравцова Т.М. Правова характеристика відносин, що виникають у сфері державного регулювання господарської діяльності /Т.М.Кравцова// Право України. – 2004. – № 6. – С.31 –35.
47. Кравцова Т.М. Адміністративно-правові аспекти підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня д-ра юрид.наук: спец.12.00.07«Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т.М. Кравцова. – Харків, 2004. – 43 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>

48. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

49. Крайчак Є.В. Боргова політика у контексті збереження фінансової безпеки держави / Є.В. Крайчик // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. - №5(46). – С. 83 – 91.

50. Курило В.І. Значення місцевих податків у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. / В.І. Курило, В.В. Мушенюк // Актуальні проблеми створення інтелектуальних і індустріальних парків: [Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 лютого 2016 року)] – Ред. кол. В.В. Галуцько та ін. – К.: «МП Леся», 2016., С. 49 –51.

51. Курило В.І. Визначення поняття «податковий ризик» у податковому законодавстві України / В.І. Курило, В.В. Мушенюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України»: Серія «Право», 2015. – Вип. 213, ч 1 – С. 181–187.

52. Курило В.І. Проведення по справах про адміністративну відповідальність за невиконання податкового обов'язку: [моногр.] / В.І. Курило, Є.М. Гоцуляк, В.В. Мушенюк / за заг. ред. В.І. Курило. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 169 с.

53. Курило В.І. Фінансово-правове регулювання державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні: стан та перспективи удосконалення: [Монографія]. / В.І. Курило, В.В. Мушенюк. За заг. ред. В.І. Курило. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. – 154 с.

54. Лісовська О. Л. Економічна політика і економічна безпека України : [навч. посіб] / О. Л. Лісовська. – К. : Вид. НА СБ України, 2013. – 246 с.

55. Мартинюк В. П. Проблеми моніторингу та забезпечення економічної безпеки держави / В. Мартинюк // Світ фінансів. – 2007. – Випуск 4 (13). – С. 185–187.
56. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / Національний інститут проблем міжнародної безпеки ; за ред. А. І. Сухорукова. – К., 2003. – 276 с.
57. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено наказом Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60.
58. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія. – К.: КВІЦ, 1999. – 461с.
59. Носова О.І. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення / О.І. Носова // Стратегічні пріоритети. – №1(6). – 2008.
60. Олійник О. В. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки. / О.В. Олійник, – К.: Університетська книга, 2014. – 266 с.
61. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 195 с.
62. Основи економічної безпеки / За ред. Е.А.Олейникова. – К.: ЗАТ «Бізнес», 2015. – 288с.
63. Попов В. Ю. Потіки фінансових ресурсів в Україні. / В.Ю. Попов // Фінанси України. 2014. № 5. С. 77–86.
64. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник / Г. Пастернак-Таранушенко. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
65. Погосова М.Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» / М.Ю. Погосова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280](http://www.osvita-plaza.in.ua/index/biblioteka_ekonomika_nauka_j_ekonomika/0-1280)

66. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

67. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України. № 1499-IV: станом на 17 лютого 2013 р. (зі змінами) – [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

68. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р № 2121 – II // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5 – 6. – Ст.30.

69. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV.// Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 48. – Ст. 483.

70. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності [Електронний ресурс]: Указ Президента від 3 вересня 2007 р. № 816/2007. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

71. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

72. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст.268.

73. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року №964-IV – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

74. Про підприємництво [Електронний ресурс]: Закон УРСР від 7 лютого 1991 р. № 698-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>. – втратив чинність.

75. Про власність [Електронний ресурс]: Закон УРСР від 7 лютого 1991 р. № 697 - XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697> – втратив чинність.

76. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року №183/98-ВР. – [Електронний ресурс]. Режим доступу - <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

77. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні– [Електронний ресурс]: національна доповідь підготовлена в рамках виконання Указу Президента України від 9 серпня 2008 року № 698/2008 Режим доступу - <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

78. Про утворення робочої групи з підготовки національної доповіді про стан розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністру України від 1 жовтня 2008 року № 1289-р. Режим доступу - <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

79. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст.79.

80. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України (в редакції закону України від 15 грудня 2005 № 3205-IV) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 14. – Ст.118.

81. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 серпня 2005 р., зі змінами та доповненнями // <http://zakon.rada.gov.ua/>

82. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р., зі змінами та доповненнями // <http://zakon.rada.gov.ua/>

83. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. // <http://zakon.rada.gov.ua/>

84. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28 листопада 2002 р., в редакції від 7.08.2011 р. // <http://zakon.rada.gov.ua/>

85. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 22

березня 2012 р. № 4618-VI. – Режим доступу:
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2012_03_22/T124618.html

86. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України (в редакції Закону України від 22 грудня 2011 № 4212–XII) // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 32–33. – Ст.413.

87. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р. №1775- III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №36. – Ст.299.

88. Радзівський О. Суперечності доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації / О. Радзівський // Економіка України. – 2005. - №2. – С.16 – 23.

89. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник пер. з рос. Х. : Консум, 2009. 656 с.

90. Селиванов В. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку /В. Селиванов // Право України – 1995. – № 7. – С. 16-22.

91. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року №105/2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

92. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / Стеченко Д. М. – К. : МАУП, 2000. – 172 с.

93. Сухоруков А. І. Проблеми фінансової безпеки України : [монографія] / А. І. Сухоруков; [передмова акад. НАН України С.І. Пирожкова]. – К. : НІПМБ, 2005. – 140 с.

94. Сторожук О. Вплив тільової економіки на оподаткування / О. Сторожук // Вісник податкової служби України: Журнал державної податкової служби України – 2007. – №10. – С.57–62.

95. Теорія держави і права : підручн. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2015. 368 с.

96. Ткляленко С.І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових потоків / Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – №1. – С. 282 – 292.
97. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра економічних наук, проф. А.О. Єпіфанова [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.] – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295с.
98. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3т. / за ред чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К.; 2008.
99. Хитрін О.І. Фінансова безпека комерційних банків / О.І. Хитрін // Фінанси України. – 2007. - №11. – С. 118 – 123. 277
100. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435 – IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
101. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. – К.: НІСД, 1997. – 144с.
102. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні : монографія / О. Х. Юлдашев. – К. : МАУП, 2005. – 336 с.
103. Юрченко Ю. Оцінка регуляторного впливу – сучасний інструмент розробки нормативних актів / Ю. Юрченко // Вісник Центру комерційного права. – 2012. – № 37. – С. 6–10.
104. Юридичний словник-довідник. Кол. авт.; за ред.. Ю. С. Шемшученка. К.: Феміда, 1996. 696 с.
105. Янчук Ю.В. Правове забезпечення фінансової безпеки у аграрній сфері вітчизняної економіки / Ю.В. Янчук // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 2. – С. 56–62.